

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

งานวิจัยเรื่อง ความเชื่อและพิธีกรรมละครชาตรีคณะศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์ อำเภวิเศษชัยชาญ จังหวัดอ่างทอง มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความเชื่อ ลักษณะพิธีกรรมของละครชาตรี ประวัติและรูปแบบการแสดงของละครชาตรีคณะศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์ อำเภวิเศษชัยชาญ จังหวัดอ่างทอง

วิธีการดำเนินงานวิจัยโดยผู้วิจัยได้ทำการรวบรวมข้อมูลการศึกษาจากหนังสือ ตำรา เอกสาร บทความ และรวบรวมข้อมูลภาคสนาม ด้วยการสัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้อง อันได้แก่ นางประจวบ ประดิษฐ์ศร ลูกศิษย์ที่ได้รับการถ่ายทอด และผู้ว่าจ้าง โดยการศึกษาด้วยวิธีสังเกตการณ์ เกี่ยวกับการแสดงละครชาตรีของคณะศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์ในลักษณะอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ โดยใช้เครื่องมือ คือ แบบสัมภาษณ์ เครื่องบันทึกเสียง กล้องถ่ายรูป กล้องวิดีโอ ใช้วิธีการสัมภาษณ์ด้วยตนเอง ทำการศึกษา ระหว่าง พ.ศ. 2550-2553 ใช้วิธีการลงพื้นที่ในการศึกษาได้แก่ ละครชาตรีคณะศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์ สถานที่ตั้งในปัจจุบัน 148/1 หมู่ 5 ตำบลท่าช้าง อำเภวิเศษชัยชาญ จังหวัดอ่างทอง และทำการติดตามคณะละครไปตามสถานที่ต่าง ๆ ที่ถูกว่าจ้างไปแสดง

ขอบเขตการวิจัย ทำการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับความเชื่อที่มีผลต่อพฤติกรรมของนักแสดงละครชาตรี และพิธีกรรมที่มีอยู่ในการแสดงละครชาตรีตามขนบนิยมของชาวคณะศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์ รวมไปถึงศึกษาประวัติความเป็นมา ลักษณะและขั้นตอนการแสดงตามแบบฉบับของคณะละครชาตรีคณะศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์ อำเภวิเศษชัยชาญ จังหวัดอ่างทอง

วิเคราะห์ข้อมูล ทำการตีความ (interpret) ตามระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยนำเอกสารที่ได้จากการค้นคว้าและการสัมภาษณ์มาทำการวิเคราะห์ข้อมูลและนำเสนอผลการศึกษาในรูปแบบของการพรรณนาวิเคราะห์

สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาเรื่อง ความเชื่อและพิธีกรรมละครชาตรีคณะศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์ อำเภอวิเศษชัยชาญ จังหวัดอ่างทอง มีผลสรุปดังต่อไปนี้

ละครชาตรี มีแสดงอยู่ในจังหวัดอ่างทองมานาน เป็นการแสดงของชาวบ้านในพื้นที่อ่างทอง ประชาชนในท้องถิ่นนิยมใช้ละครชาตรีเป็นละครแก้บน และใช้ละครชาตรีเป็นมหรสพฉลองกันทั่วไปในสมัยก่อนจนกลายเป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งของท้องถิ่น ละครชาตรีเริ่มเข้ามาสู่จังหวัดอ่างทอง ในช่วงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ราวรัชกาลที่ 5 โดยการสืบทอดมาจากครอบครัวละคร และสืบทอดในฐานะศิษย์ ดังเช่นคณะศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์นั้น เป็นคณะที่มีรูปแบบการถ่ายทอดในรูปแบบการสืบทอดแบบครอบครัวและศิษย์ผสมกัน

ผลสรุปข้อมูลด้านความเชื่อของละครชาตรีคณะศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์ ได้พบว่า มีความเชื่อไปในลักษณะที่หลากหลาย ดังนี้

ความเชื่อของละครชาตรีคณะศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์

ความเชื่อละครชาตรีเป็นละครที่มีความเกี่ยวข้องกับพิธีกรรม คณะศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์เป็นคณะละครที่ได้รับการสืบทอดในรูปแบบครอบครัว ที่มีบรรพบุรุษเป็นหัวหน้าคณะละคร ต่อมาในระยะหลังเหล่าบรรดาลูกศิษย์ได้ช่วยกันฟื้นฟูคณะละครขึ้น โดยมีบุตรหลานของยายจันผู้เป็นเจ้าของคณะละครเป็นผู้ดูแลในปัจจุบัน

ดั้งเดิมนั้น บรรพบุรุษของนางจัน และนางฉายเคยหัดละครกับคณะครูพูน เรื่องนนท์ เมื่อครั้งอาศัยอยู่ที่กรุงเทพมหานคร และกลับมาสร้างคณะขึ้น โดยท่านเป็นหัวหน้าคณะ ท่านเป็นผู้หนึ่งที่มีวิชาคาถาอาคม โดยเฉพาะบทบูชาครู บทชุมนุมเทวดา บทส่งเทวดา รวมทั้งบทที่ใช้ร้องในการแสดงแก้บน ซึ่งมีความเชื่อที่สอดแทรกอยู่ในการแสดงละครชาตรีตามขนบนิยมของชาวคณะศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์ โดยแบ่งเป็นประเภทของความเชื่อของละครชาตรีคณะศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์ อำเภอวิเศษชัยชาญ จังหวัดอ่างทอง ได้ดังนี้

1. ความเชื่อเรื่องการปลูกโรง เมื่อครั้งดั้งเดิมการปลูกโรงเพื่อจะสร้างโรงละคร นั้น มีลักษณะในการสร้าง คือไม่หันหน้าไปทางทิศตะวันตก ควรหันหน้าไปทางทิศ มงคลคือทิศเหนือหรือทิศตะวันออก โรงละครชาตรีจะประกอบไปด้วยเสา 4 ต้น ทำด้วย ไม้ไผ่ ปักบนพื้นดิน 4 มุม มีเตียงสำหรับใช้แสดง 1 เตียง ตั้งไว้กลางโรง หลังคาปูด้วย รางข้าว มีช่องไม้ไผ่แขวนไว้กับเสากลางเรียกว่า “ช่องคลี” เพื่อไว้เก็บอุปกรณ์ในการ- แสดง เช่น อาวุธต่าง ๆ ของนักแสดง โดยช่องคลี จะต้องผูกธงสีแดงและเหน็บกิ่งมะยม ไว้ เสากลางนี้เรียกว่า เสามหาชัย การปลูกโรงมีความเชื่อเรื่องกับเทพเจ้าที่ซึ่งเป็นความ- เชื่อที่มีความเกี่ยวข้องกับศาสนาพราหมณ์ฮินดู ความเชื่อเรื่องทิศ และความเชื่อเรื่อง การตั้งโรงละคร การไม่หันหน้าโรงละครไปในทางทิศตะวันตกเนื่องจากเป็นทิศของคน ตายตามความเชื่อในการประกอบพิธีฝังศพของคนไทย

2. ความเชื่อเรื่องการเตรียมเครื่องสังเวศ เครื่องสังเวศสำหรับการแก้สินบน นั้นผู้ว่าจ้างหรือทางละครที่เรียกว่า “เจ้าภาพ” จะเป็นผู้จัดหาและเตรียมเครื่องสังเวศ การ- จะถวายสิ่งใดขึ้นอยู่กับ การขอบนบานว่า ได้บนบานสินบนด้วยสิ่งใดไว้ เมื่อสิ่งที่ขอสม ความปรารถนาแล้วนั้นจะต้องจัดหาสิ่งที่ได้ขอบนบานไว้มาถวาย เครื่องสังเวศมักใช้แก้- บน อาทิเช่น หัวหมู ไก่ต้มสุก หมูนอตอง ไข่ต้มสุก ปลาช่อน ข้าวปากหม้อ ผลไม้ที่ใช้ ถวาย จำพวกกล้วย อ้อย มะพร้าว แดง โม่ หรือผลไม้ที่ได้ตามฤดูกาล ของหวาน จำพวก ขนมบัวลอย ขนมต้มแดง ขนมต้มขาว ข้าวเหนียวสังขยา ขนมกง ทองหยิบ ทองหยอด ฝอยทอง เม็ดขนุน ขนมชั้น ขนมถ้วยฟู เหล้า น้ำชา น้ำเปล่าสะอาด เป็นต้น การบูชาด้วยเครื่องสังเวศผู้บนเชื่อว่า สิ่งศักดิ์สิทธิ์จะเกิดความอึดหน้ำตำราญจนเป็นที่ พอใจ เมื่อเกิดความพึงพอใจแล้วก็จะถือว่าพันธะสัญญาที่ได้บนไว้ระหว่างสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และผู้บนจะถือว่าหมดสิ้นลง หากเครื่องสังเวศไม่ครบหรือขาดจากที่ได้ขอบนบานไว้ นั้น จะทำให้ผู้ว่าจ้างไม่ขาดสินบน

3. ความเชื่อในการรำถวายมือละครชาตรีคณะศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์ เป็นการ- รำเพลงช้าเพลงเร็ว ถวายแก่สิ่งศักดิ์สิทธิ์ การรำถวายมือจะใช้ผู้แสดงจำนวน 4-6 คน ด้วย มีความเชื่อว่าการรำถวายมือนั้น เป็นการรำเพื่อถวายให้แก่ครูบาอาจารย์ที่ได้ประสิทธิ์- ประสาทวิชาความรู้การรำรามาให้ การรำถวายมือเพื่อเป็นการแก้บนนั้น จำนวน นักแสดงจะถูกกำหนดขึ้น โดยเจ้าภาพมีการกำหนดจารีตแบบแผนของการขึ้นใน

ตำแหน่งของตัวละคร คือ ตัวละครชายจะยื่นด้านขวามือของผู้ชม และตัวละครหญิงจะยื่นด้านซ้ายมือของผู้ชมมักจะรำหน้าโรงละคร หรืออาจจะรำหน้าศาลตั้งศักดิ์สิทธิ์ที่เจ้าภาพได้ बनบานศาลกล่าวไว้

4. ความเชื่อในการประกาศเรื่องที่จะแสดง เมื่อรำถวายมือแล้วคณะละครจะประกาศเรื่องที่จะแสดง โดยจะบอกชื่อเรื่อง ตอนที่แสดง ประกาศขอบคุณเจ้าภาพ และประกาศต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์เพื่อขอให้ขาดสินบน แล้วจึงเริ่มการแสดง การกล่าวประกาศเรื่องนั้นเป็นขนบนิยมของคณะเพราะเชื่อว่าจะต้องมีการบอกกล่าวต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์เพื่อให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ทราบว่าใครเป็นผู้จัดหาละครและเครื่องสังเวทเพื่อขอแก้บน เมื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทราบว่าผู้ที่ติดสินบนนั้นได้นำเครื่องสังการะและละครรำมาถวายตามที่ได้สัญญากันไว้แล้ว ก็จะเกิดความพอใจและถือว่าสิ่งที่ได้ติดสัญญาอันใดไว้นั้น จักว่าไม่มีพันธะสัญญาต่อกันอีก เรียกว่า ขาดสินบน

5. ความเชื่อในการร้องประกาศโรง เป็นการร้องเพื่อประกาศพระคุณครู และบิดามารดา ใช้ผู้แสดง 1 คน นั่งบนเตียงและร้องตามเนื้อร้อง โดยมีลูกคู่ร้องรับ ใช้บทร้องที่เรียกว่า บทร้องนอก ซึ่งมีเนื้อร้องสำเนียงคล้ายกับโน้หฺร่าทางภาคใต้ การร้องประกาศโรงจะร้อง 2 ครั้ง ซึ่งเรียกว่าร้องเช้า (ลงโทนเช้า) และร้องบ่าย (ลงโทนบ่าย) คือ ร้องในช่วงเช้ามก่อนการแสดงจะเริ่ม และร้องในช่วงบ่ายโมงก่อนจะเริ่มแสดงต่อในตอนบ่าย เป็นการระลึกถึงครูผู้ที่ถ่ายทอดกระบวนการทำรำร่าและประสิทธิ์ประสาทละครชาตรี ซึ่งเป็นการแสดงความกตัญญูต่อบรมครูทั้งครูเทพตามความเชื่อทางพราหมณ์ฮินดู ซึ่งมีพระภคตฤาษีเป็นผู้บันทึกทำรำร่า การบูชาเริ่มต้นด้วยการบูชาพระรัตนตรัยตามความเชื่อของชาวพุทธ เมื่อแสดงถึงช่วงเวลาเที่ยงจะต้องหยุดทำการแสดงเนื่องจากจะต้องทำการถอนเครื่องสังเวท เพราะเชื่อว่าเทพเจ้าหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เมื่อรับเชิญแล้วจะเสด็จลงมาประทับและคู่ละครได้แก่เที่ยงวัน เพราะเทพทุกองค์ต้องขึ้นเฝ้าพระอิศวร จึงทำเป็นประเพณีกันมาว่าตั้งแต่เวลา 12.00-13.00 น. เป็นเวลาหยุดการแสดง แม้แต่เครื่องดนตรีผู้ใดจะไปตีหรือเคาะเล่นก็ไม่ได้ เพราะเชื่อว่าจะทำให้เทพเจ้าเป็นกังวล เมื่อเข้าช่วงบ่ายนั้นจะทำการลงโทนอีกรอบ

6. ความเชื่อในการร้องชาตรีและรำชคชาตรี เรียกได้อีกอย่างว่า “รำชคหน้าบท” เมื่อทำการร้องไหว้ครูเป็นอันเสร็จแล้วนั้นจะต้องทำการร้องชาตรี หรือที่เรียกว่า

“ร้องโทน” ก่อนที่จะทำการรำ เพื่อเป็นการรำบูชาครูและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ โดยผู้แสดงจะรำที่พื้นหน้าเตียง เรียกอีกอย่างว่ารำหน้าเตียง หรือรำซัดหน้าเตียง ซึ่งมีความเชื่อว่าผู้ที่รำซัดหน้าบทตามเพลง จะว่าอาคมและเดินเวียนซ้ายวนรอบเพื่อเป็นการลงอักขระเลขยันต์ เรียกว่า “ซักยันต์” หรือ “ซักโยแมงมุม” เพื่อให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์ ดังนั้นผู้แสดงในขณะที่จะรำจะต้องมีการบริกรรมคาถาไปพร้อมกับการเดินลงอักขระ เนื่องจากมีความเชื่อว่าขั้นตอนนี้จะต้องประกอบบริกรรมคาถาไปพร้อมกับการลงอักขระเลขยันต์เพื่อให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์ มีการร่ายคาถากำหนดสี่มุมโรง ด้วยเชื่อว่าเพื่อป้องกันคุณไสยที่ถูกปล่อยมาทำร้ายคนในคณะ และเพื่อที่จะให้สถานที่ที่จะแสดงละครชาตรีนั้นพร้อมที่จะแสดงต่อไป

7. ความเชื่อตามขนบนิยม การไหว้ครูเป็นขนบนิยมของละครชาตรีคณะศิษย์-จันทร์ฉายวิเศษศิลป์ที่ยึดถือปฏิบัติกันมาโดยกำหนดเป็นแบบแผนอย่างเคร่งครัดด้วยความเชื่อว่า ครูนั้นมีตัวตนและเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ผสมผสานกันระหว่างบุคคล วิญญาณ บรรพบุรุษ และเทวธรรม ดังนั้นจึงมีความเชื่อต่อการปฏิบัติต่อครู หากผิดไปจากการสั่งสอนนั้นจึงจัดว่า ผิดต่อครู หรือเรียกอีกอย่างว่า “ผิดครู” หรือ “นอกครู” ดังนั้นการไหว้ครูจึงเป็นการแสดงออกถึงความกตัญญูกตเวทิตาที่มีต่อบุรพจารย์ทั้งหลาย ทั้งที่เป็นเทพเป็นมนุษย์ ทั้งที่มีชีวิตอยู่หรือล่วงลับไปแล้ว ซึ่งได้ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ไว้ ให้รวมถึงครูพักลักจำและผู้เกี่ยวข้องในการเรียนการสอนต่าง ๆ

8. ความเชื่อและข้อห้ามของละครชาตรีคณะศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์ เคล็ดกลาง และข้อห้ามเกี่ยวกับความเชื่อละครชาตรีคณะศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์ เป็นจารีตนิยมที่นาฏศิลป์ละครชาตรีคณะศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์ได้ยึดถือเป็นแนวปฏิบัติสืบต่อกันมา ดังนี้

8.1 การขอพรและการขอสมาผู้แสดงด้วยกัน คือการขอพรสำหรับผู้ที่เป็นนักแสดงอาวุโสจะให้สิดให้พรกับนักแสดงที่มีอายุ วุฒิภาว่น้อยกว่า หรือพวกนักแสดงรุ่นใหม่ และหลังจากแสดงเสร็จผู้แสดงที่มีวุฒิภาว่น้อยกว่าจะขอสมาลาโทษแก่นักแสดงอาวุโส

8.2 ห้ามข้ามชุดเครื่องแต่งกาย ชุดเครื่องแต่งกายนั้นจัดว่าเป็นส่วนประกอบที่สำคัญในการแสดง เพื่อให้การแสดงนั้นดูสมจริงและเป็นการบ่งบอกลักษณะของตัว

ละคร ลักษณะนิสัย เชื้อชาติ วัย เพศ และฐานะของตัวละคร เครื่องแต่งกายละครชาตรี นั้นจะเรียกว่า “เครื่องบน” ซึ่งแบ่งออกเป็น การแต่งกายยืนเครื่อง และเครื่องแต่งกาย เบ็ดเตล็ด มีความเชื่อว่าเครื่องแต่งกายยืนเครื่องนั้นนำมาจากการเล่นแบบเครื่องทรง ของเทพ และกษัตริย์ที่จัดว่าเป็นสมมุติเทพ ดังนั้น ถือว่าเป็นของสูง และเป็นเครื่องมือใน การประกอบสัมมาชีพจึงห้ามลบหลู่ คูหมิ่น ห้ามเดินข้าม กรณีวางกีดขวางทางเดินต้อง ยกให้พ้นบริเวณทางเดิน มิเช่นนั้นหากกระทำการล่วงเกินนั้น จะทำให้วิชาเสื่อม มีความ- เชื่อที่เนื่องด้วยในอดีตนั้น ละครชาตรีจัดว่าเป็นละครที่ประกอบไปด้วยความเชื่อในเรื่อง ของเวทย์มนต์คาถา ผู้ที่แสดงจะต้องประกอบไปด้วยความสามารถทางด้าน การแสดง อย่างเดียวไม่ได้จะต้องมีวิชาอาคม จึงจะทำให้การแก่นนั้นสำเร็จไปได้ด้วยดี ดังนั้น การกระทำผิดจึงมีผลทางจิตใจต่อผู้แสดง

8.3 ห้ามขึ้นโรงแสดงก่อนอัญเชิญพ่อแก่ขึ้นโรง ก่อนที่นักแสดงจะขึ้นโรง- แสดงนั้น ผู้เป็นนายโรงจะต้องอัญเชิญพ่อแก่ขึ้นตั้งบนโรงละครก่อน เป็นธรรมเนียมว่า นักแสดงจะไม่สามารถขึ้นโรงละครก่อนได้ เชื่อสืบทอดกันมาว่า สถานที่ในการตั้งโรง- แสดงนั้นมักจะต้องการเปลี่ยนสถานที่ไปเรื่อย ๆ เนื่องจากละครชาตรีนั้นเป็นละครเร่ ในครั้งโบราณมีการเล่นประชันกันมาก ผู้แสดงมักจะมีวิชาอาคมทางไสยเวทย์ ดังนั้น ผู้แสดงจะมีความเชื่อ และกลัวว่าสถานที่ในแต่ละที่อาจมีการปล่อยของไม่ดี หรือสิ่งที่ เป็นอัปมงคลอันจะมีผลต่อนักแสดง จึงต้องอัญเชิญพ่อแก่ขึ้นตั้งบนโรงแสดงก่อนเพื่อให้ พ่อแก่ช่วยขจัดสิ่งอัปมงคลออกไป นักแสดงจึงจะขึ้นโรงแสดงเพื่อทำการตั้งเครื่องแสดง และเครื่องดนตรีต่อไปได้

8.4 ห้ามเปลี่ยนชุดการแสดงหน้าพ่อแก่ พ่อแก่จัดว่าเป็นครูที่เคารพบูชาของ เหล่าศิลปิน การแต่งกายนักแสดงจึงมีการจัดให้เป็นสัดส่วน คือด้านข้างซ้ายและขวาของ หลังโรงเท่านั้น มีความเชื่อว่าการแสดงละครชาตรีในปัจจุบันมักใช้นักแสดงเป็นผู้หญิง เป็นส่วนมาก ดังนั้นการจะผลัดผ้าเครื่องแต่งกายอาจไม่เป็นการสมควร เนื่องจากพ่อแก่ เป็นผู้ทรงศีล อีกทั้งการผลัดผ้าอาจจะไปทับหรือคล่อมเครื่องศีรษะที่เคารพบูชาได้

8.5 ห้ามใช้รับมาคำในการทรงตัว เรียกอีกอย่างว่า “ท้าวกรับ” เนื่องจากกรับ เป็นเครื่องดนตรีที่ทำมาจากไม้ไผ่นำมาเหลาให้หมดเสี้ยน และมีขนาดยาวเท่า ๆ กันทั้งสองซีก มีความเชื่อว่านักดนตรีให้ความเคารพศรัทธาต่อเครื่องดนตรีทุกชิ้น เพราะเชื่อว่า

มีบรมครูสถิตอยู่ สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นกุศโลบายของคนโบราณ เพื่อเป็นการดูแลรักษาเครื่องดนตรีให้ไม่เกิดการชำรุด หากจะแสดงแล้วจะขาดเครื่องดนตรีประกอบจังหวะ จะมีผลกระทบต่อผู้แสดงได้ เนื่องจากละครชาตรีนั้น ผู้แสดงจะต้องรำให้สอดคล้องกับจังหวะ และต้องยึดจังหวะเป็นหลักในการกระทบและยกเข็มตามจังหวะ

พิธีกรรมของละครชาตรีคณะศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์

การแสดงละครชาตรีคณะศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์ อำเภอวิเศษชัยชาญ จังหวัดอ่างทอง มีส่วนประกอบด้านพิธีกรรม ซึ่งเป็นพิธีกรรมที่กระทำขึ้น เพื่อการบูชาระหว่างผู้นับถือกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ แบ่งส่วนพิธีกรรมได้ ดังนี้

1. พิธีกรรมการปลุกโรง เป็นพิธีกรรมก่อนการแสดงก่อนที่จะมีการปลุกโรงทุกครั้ง ผู้เป็นนายโรงจะต้องเชิญพ่อแก่จากบ้านไป เพื่อไปตั้งกำนลที่โรงแสดง จากนั้นจะทำพิธีจุดธูป 3 ดอก ขออนุญาตต่อเจ้าที่เจ้าทางเพื่อทำการปลุกโรง โรงละครชาตรีจะมีลักษณะการปลุกโรงให้แสดงแบบชั่วคราว และมีขนาดไม่แน่นอน วิธีการปลุกโรงละครต้องปลุกหันหน้าโรงละครเข้าไปยังสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ผู้ประกอบพิธีกรรมจะใช้ผู้ชายซึ่งเป็นนายโรงเป็นผู้ทำพิธีและจัดเครื่องบูชาด้วย หมาก พลู ธูปและเทียน ก่อนที่จะมีการแสดงทุกครั้งไป พิธีการปลุกโรงของละครชาตรีมีส่วนสำคัญในการแสดงซึ่งประกอบไปด้วยความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์ฮินดูที่เข้ามาอิทธิพล โดยมีการประกอบพิธีกรรมเป็นหัวใจหลักเนื่องจากจะนำความเป็นสิริมงคลมาให้ทั้งผู้หาละครและคณะละครที่แสดง

2. พิธีกรรมการตั้งเครื่องสังเวทบูชา การตั้งเครื่องสังเวท คือ การถวายเครื่องสังเวทต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ที่เจ้าภาพได้บนบานศาลกล่าวไว้ เป็นความเชื่อว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์นั้นจะมาประทับ และรับเครื่องสังเวท ดังนั้นการตั้งเครื่องสังเวทบูชา เพื่อเป็นการแก้บน จะต้องตั้งวางบนศาลเพียงตา และจัดที่สำหรับการประทับของเทพเจ้าหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อัญเชิญมา ด้วยความสูงของแคร่ตั้งเครื่องสังเวทสูงระดับตา หันด้านหน้าไปทางทิศตะวันออก และอยู่ห่างจากโรงละครประมาณ 3-4 วา ไม่ให้เงาของโรงละครมาทับได้ เพราะถือว่ามีเทพเจ้าหรือเจ้าพ่อหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์มาประทับ และเจ้าภาพจะต้องจุดธูปเทียนกล่าวถวายของแก้บนในช่วงการรำถวายมือซึ่งเป็นขั้นตอนหนึ่งในการทำพิธีแก้บน

3. พิธีกรรมการบูชาครู คณะศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์ได้กำหนดแบบแผนการบูชาตั้งศักดิ์สิทธิ์ตามลำดับดังนี้ โดยนำศิษย์พระภคตฤาณี ตั้งเป็นประธานยกสูงกว่าศิษย์ที่ใช้ในการแสดง ได้แก่ ชฎา มงกุฎ และเครื่องประดับศิษย์ต่าง ๆ หัวหน้าคณะจะทำกรทำการบูชาครู การทำพิธีบูชาครูของละครชาตรีจะเริ่มประมาณ 10.00 น. ก่อนทำพิธีบูชาครู ผู้กระทำพิธีต้องเตรียมอุปกรณ์ในการบูชา ได้แก่ กระจ่างรูป เชิงเทียน หมากพลู ผลไม้ 1 ที่ น้ำสะอาด 1 แก้ว จัควางให้เป็นระเบียบบริเวณหน้าที่ตั้งพระภคตฤาณีเตรียมรูป 9 ดอก เทียน 1 เล่ม ดอกไม้พวงมาลัย และเงินก่านล 12 บาท เริ่มด้วยการบูชาพระรัตนตรัย โดยตั้งนะ โม 3 จบ และว่าคาถาบูชาครูตามบทที่ได้รับสืบทอดมา

4. พิธีกรรมการโหมโรงบูชาครู เป็นการบรรเลงดนตรีก่อนเริ่มการแสดงเพื่อบูชาครูดนตรี ซึ่งจะประกอบไปด้วยเครื่องดนตรี ดังนี้ ระนาดเอก ปี่ โทน กลองชาตรี กรับไม้ไผ่ ฉิ่ง ฉาบ ในยุคปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงเพื่อให้เหมาะกับการรับงานแสดงทั่วไป จึงใช้เป็นเครื่องดนตรี ปี่พาทย์เครื่องห้า ซึ่งได้แก่ ระนาดเอก ระนาดทุ้ม ฉิ่งวง กลองทัด ฉิ่ง ตะโพน ฉาบ กรับไม้ไผ่ โดยมีพิธีกรรมการตั้งเครื่องบูชาครู 2 ชุด คือ ตั้งไหว้ครูทางนาฏศิลป์ และตั้งไหว้ครูดนตรีที่ใช้ประกอบการแสดงเรียกว่า ตั้งตะโพน เมื่อครั้งโบราณ ผู้เป็นนายโรงจะเป็นผู้ประกอบพิธี หลังจากเสร็จการแสดง เงินก่านลนายโรงจะได้ไป 1 สลึง ส่วนตัวโทนจะได้ไป 1 เฟื้อง เมื่อบรรเลงได้ระยะหนึ่งก่อนเริ่มการแสดงปี่พาทย์จะบรรเลงเพลงสาธุการเพื่อเป็นการบูชาครู เป็นการประกอบพิธีกรรมไปพร้อมกับการจัดเครื่องบูชาครู

5. พิธีกรรมการเชิญครู ซึ่งในขณะที่ดนตรีโหมโรงและมีการไหว้ครูดนตรีอยู่นั้นทางด้านหลังโรงการแสดงละครจะทำพิธีบูชาครูหรือไหว้พ่อแก่ “พระภคตฤาณี” เมื่อกว่าคาถาบูชาครูเสร็จแล้วนั้น ผู้ประกอบพิธีจะทำการเชิญครูเพื่อลงมาในพิธีเพื่อให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งมีขั้นตอนดังนี้ บูชาเทวดา โดยผู้เป็นนายโรงจะเป็นผู้ประกอบพิธีด้วยการจุดรูป 9 ดอก แล้วว่าคาถาขุมนุมเทวดา และคาถาเชิญครู และปิดท้ายด้วยคาถาบูชาครูอีก 1 รอบ

6. พิธีกรรมในการแสดง ละครชาตรีคณะศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์ ได้กำหนดพิธีกรรมในการแสดง (เป็นพิธีกรรมที่ทำต่อเนื่องจากพิธีกรรมก่อนแสดง ซึ่งอยู่ในช่วงเช้า) โดยลำดับขั้นตอน ดังนี้

6.1 การโหมโรง คือ การบรรเลงดนตรีก่อนที่จะมีการแสดง การโหมโรงของละครชาตรี เป็นการประกาศให้คนทั่วไปทราบว่าที่นี่มีละคร และใกล้เวลาเริ่มแสดงแล้ว เพลงโหมโรงที่ใช้ประกอบการแสดงละคร ดนตรีจะบรรเลงเพลงโหมโรง สองช่วง ช่วงแรกคือ กระทำหลังจากพิธีบูชาครู จะใช้โหมโรงมหรสพ หรือโหมโรงเย็น บรรเลงประมาณ 30 นาที ช่วงที่สองจะกระทำก่อนการแสดงในภาคบ่าย จะใช้โหมโรงกลางวัน บรรเลงประมาณ 20 นาที การโหมโรงนี้ถือเป็นธรรมเนียมของการแสดงละคร ก่อนเริ่มการแสดงต้องมีการโหมโรงทุกครั้ง

6.2 การร้องเชิญ คือ การร้องเชิญเทพเจ้าหรือเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ให้มารับเครื่องสังเวย และชมการแสดงละครตามที่เจ้าภาพ ได้บนไว้ เมื่อปีพาทย์โหมโรงเสร็จเป็นหน้าที่ของหัวหน้าคณะ (ตัวโผ) หรือตัวนายโรง หรือผู้ที่หัวหน้าคณะได้มอบหมายให้ร้อง จะต้องเป็นผู้ร้องเชิญ เพื่ออัญเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์มารับรู้ว่า บัดนี้ ได้มีการแก้บนแล้ว ด้วยการแสดงละครชาตรี ขอให้มารับการแก้บนครั้งนี้ด้วยเพื่อให้สินบนขาด การร้องเชิญมีขั้นตอนอยู่ 2 ช่วงคือ การร้องเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในช่วงประกาศโรงและเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่บนบานไว้มารับสินบน การร้องเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในช่วงประกาศโรงช่วงแรก นั้นมีความหมายเป็นการกล่าวบูชาพระรัตนตรัย ระลึกถึงพระคุณครูบาอาจารย์ บิดามารดา และไหว้เทพยดาต่าง ๆ กล่าวเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ ที่เจ้าภาพได้ตั้งจิตบนบานไว้ ให้มารับเครื่องสังเวย และดูละครที่จัดแสดงถวาย

6.3 การรำถวายมือ คือ การรำเพื่อบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เพื่อแสดงความขอบคุณที่ได้ประทานความสำเร็จซึ่งถือเป็นความสำคัญในเรื่องของการแก้บน เจ้าภาพจะเป็นผู้เริ่มพิธีจุดธูปบอกกล่าวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ได้บนบานไว้ ขอให้มารับเครื่องสังเวยและดูละคร ปีพาทย์จะบรรเลงเพลง “รำ” ผู้แสดงที่รำถวายมือจะออกมาหน้าเวทีนั่งเป็นแถวคู่พระ-นาง หันหน้าไปทางสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่แก้บน เมื่อจัดแถวนั่งเป็นที่เรียบร้อย ปีพาทย์จะบรรเลงเพลงสำหรับรำถวายมือ ผู้แสดงรำถวายมือต้องแต่งกายด้วยชุดขึ้นเครื่องพระ-นาง ใช้ผู้แสดงรำเป็นคู่ ๆ แล้วแต่จะกำหนด แต่มักนิยมจะใช้ 2 คู่ ตัวพระ 2 ตัว ตัวนาง 2 ตัว

6.4 การแสดงละคร หรือจับเรื่องแสดง เรื่องที่จะแสดงนั้นส่วนมากเริ่มจากความประสงค์ของเจ้าภาพว่าเจ้าภาพได้บนบานเรื่องใดไว้ หากเจ้าภาพไม่ได้ระบุเรื่องทางคณะจะคัดเลือกเรื่องให้ผู้แสดงเล่น ได้เป็นหลัก เนื่องด้วยในปัจจุบันมีนักแสดงรุ่นใหม่

เกิดขึ้นมาก ในบางเรื่องอาจเล่นไม่ได้เนื่องจากขาดการฝึกฝน เจ้าภาพจะบอกกล่าวเองถึงเรื่องที่มาแก่นั่นไว้ แล้วจึงจับเรื่องที่แสดง โดยธรรมเนียมของการแสดงละครจะเริ่มแสดงเวลาประมาณ 10.30 น. พักเวลา 12.00 น. และเริ่มจับเรื่องเล่นต่อ ตั้งแต่เวลา 13.30-15.00 น.

6.5 พิธีกรรมการลาเครื่องสังเวท คือ การเก็บเครื่องสังเวทที่นำไปถวายสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือเทพเจ้าเพื่อแก่นั่น แต่การเก็บนั้นต้องทำเป็นขั้นตอน ต้องทำพิธีนี้ก่อนเวลา 12.00 น. ผู้แสดงละครจะต้องเตรียมตัว เพื่อลาเครื่องสังเวท ถึงแม้บางครั้งกำลังจะแสดงอยู่ก็ตาม ผู้แสดงที่เป็นตัวตลกจะทำหน้าที่เป็นผู้ตัดบท หยุดพักการแสดงเพื่อให้ “ขาดสินบน” ตัวนายโรง ตัวพระ ตัวนาง ที่ยังอยู่ในชุดแสดง และตัวตลกทำหน้าที่ลาเครื่องสังเวท ขณะที่ผู้แสดงเดินออกจากโรงละครเพื่อไปลาเครื่องสังเวท ปี่พาทย์บรรเลงเพลงเชิด ผู้แสดงที่ทำหน้าที่ลาเครื่องสังเวทออกไปนั่งคุกเข่าที่หน้าศาลเพียงตา หรือแคว่ที่วางเครื่องสังเวท แสดงความเคารพด้วยการถวายบังคมต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์แล้วยืนขึ้นรับเครื่องสังเวท โดยมากใช้ตัวแสดงจำพวกตัวละครเอก เช่น พระเอก นางเอก และตัวตลก เป็นผู้ลาเครื่องสังเวท ผู้แสดงยืนเรียงตามลำดับ หันหน้าไปทางศาลหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เมื่อจัดลำดับการยืนแล้ว ผู้แสดงทั้งหมดจะยกเครื่องสังเวทขึ้นเหนือศีรษะ พร้อมกับทำท่ารำกระดกเท้าสลับ 3 ครั้ง แล้วลดเครื่องสังเวทลง ตัวพระเป็นผู้นำเดิน ผู้แสดงทั้งหมดเดินเวียนขวา 3 รอบ เมื่อครบรอบที่ 3 ผู้แสดงจะวางเครื่องสังเวท พร้อมทั้งนั่งลง ถวายบังคมอีกครั้ง ปี่พาทย์จะบรรเลงเพลงเชิดและหยุดบรรเลง

ต่อจากนั้นตัวตลกจะไปกระดุกตอกเส้นกลางที่ผูกที่ขาแคว่ พร้อมกับว่าคาถามีใจความสำคัญบอกกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ได้บนไว้ว่า บัดนี้พิธีกรรมที่จัดขึ้นเพื่อเป็นการแก่นั่น ทั้งการถวายเครื่องสังเวทและรำละคร ได้สำเร็จเสร็จสิ้นลงแล้ว ขอให้ขาดสินบน ต่อจากนั้น ตัวตลกจะกลับมาที่จัดวางเครื่องสังเวท ใช้มีดตัดแบ่งเครื่องสังเวททุกอย่างใส่ใบตองหรือกระทงใบตองหรือภาชนะ ไปวางไว้ที่โคนเสาของศาลเพียงตาทั้ง 4 มุม พร้อมทั้งกล่าวเชิญภูตผี หรือวิญญาณที่เร่ร่อน ที่เรียกว่า “ตีนโรงตีนศาล” มารับส่วนแบ่งอาหาร ถือเป็นเสร็จพิธีลาเครื่องสังเวท

ก่อนจะเริ่มพิธีกรรมในช่วงบ่าย เมื่อถึงเวลา 13.00 น. จะเริ่มการแสดง ในช่วงบ่ายต่อ คือ ดำเนินเรื่องต่อเนื่องจากที่เล่นไว้ในช่วงเช้า โดยจะมีการ โหมโรงอีกครั้ง และทำการในลักษณะคล้ายกับการประกาศโรงอีกครั้ง โดยจะเรียกว่า ลงโทนยามบ่าย

6.6 พิธีลาโรง (พิธีปิดโรง) การทำพิธีลาโรงเป็นการกระทำเพื่อให้ทราบว่าการแสดงละครแก่บน เพื่อการแก่บนได้เสร็จสิ้นลงแล้ว เมื่อได้เวลาเลิกการแสดง ตัวตลกเป็นตัวตัดบทว่า วันนี้การแสดงหมดเวลาแล้ว หัวหน้าคณะกล่าวขอบคุณเจ้าภาพและผู้ชมที่ให้ความสนใจในการแสดง และกล่าวให้ศิลปินให้พรเจ้าภาพ ปี่พาทย์ทำเพลงกราวรำ ต่อจากนี้เป็นพิธีลาโรง ขั้นตอนในการทำ ผู้ทำพิธีตั้งนะโม 3 จบ แล้วว่าคาถาส่งเทวดา ถือเป็นอันเสร็จพิธีลาโรง

จากการศึกษาละครชาตรีคณะศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์ พบว่า ละครชาตรี มีรูปแบบความเชื่อที่มีลักษณะการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ ซึ่งผนวกความเชื่อทางพระพุทธศาสนา ศาสนาพราหมณ์ และความเชื่อตามแบบฉบับดั้งเดิมของชาวบ้านในเรื่องการใช้เวทย์มนต์คาถา ความเชื่อเกี่ยวกับทิศซึ่งเป็นความเชื่อหลักในการสร้างบ้านเรือนของคนไทย การกระทำทั้งหลายเหล่านั้น ล้วนแต่เป็นในเรื่องของการเสริมสร้างเพื่อให้เกิดแต่ความเป็นสิริมงคลทั้งสิ้น โดยความเชื่อเหล่านั้นผนวกเข้ากับการแสดง สามารถพบเห็นในขั้นตอนของการแสดงในแต่ละช่วง ความเชื่อเหล่านั้นส่งผลให้การแสดงละครราบรื่น มีชื่อเสียงอย่างต่อเนื่อง รวมไปถึงการใช้ละครเป็นตัวกลางในการติดต่อสื่อสารกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เพื่อช่วยให้การขอแก้สินบนของผู้ว่าจ้างผ่านพ้นไปได้ด้วยดี ทั้งยังมีความเชื่อในเรื่องของความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ อันได้แก่ บิดา มารดา คุณครูบาอาจารย์ ซึ่งเป็นแบบฉบับภูมิปัญญาของบรรพบุรุษที่ตั้งขึ้นเป็นกุศโลบายในการสอนเพื่อให้ชาวคณะสามารถดำรงอาชีพละครชาตรีต่อไปได้อย่างราบรื่น

อภิปรายผล

ความเชื่อของมนุษย์นั้น เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดพิธีกรรม ซึ่งมีผลต่อการดำเนินชีวิตและแสดงให้เห็นถึงพฤติกรรมของกลุ่มคนที่มีความเชื่อต่างกัน ซึ่งคนไทยนั้นเป็น

ผู้ได้รับจารีตประเพณีวัฒนธรรมและศาสนาต่าง ๆ เข้ามาผนวกวิถีชีวิต และความเชื่อดั้งเดิม จึงทำให้เห็นถึงความเชื่อ และพิธีกรรมที่มีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา และศาสนาพราหมณ์ จนบางครั้งไม่สามารถแยกแยะจากกันได้

การแสดงละครชาตรีนั้น จัดเป็นละครที่ประชาชนในท้องถิ่น ยังให้ความสำคัญนำมาใช้แก้บน เพื่อขอให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ได้ช่วยเหลือ จัดเป็นการแสดงละครเพื่อแก้บนและถูกนำมาใช้เป็นที่มาซึ่งความสำเร็จในสิ่งที่ตั้งความหวังไว้ ละครแก้บนนั้นมีอิทธิพลต่อความเชื่อ ซึ่งทำให้เกิดการกระทำและพิธีกรรมต่าง ๆ เพื่อทำให้ตนพ้นทุกข์ และได้รับความสุข จากการศึกษาพบว่า การแสดงละครแก้บน ประกอบด้วยส่วนสำคัญคือ ส่วนที่เป็นพิธีกรรม กระทำขึ้นเพื่อการบูชาระหว่างผู้นับถือกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์โดยผนวกความเชื่อเข้าไว้ด้วยกัน ในอดีตละครชาตรีมีลักษณะเค้าโครงสร้างและภาษาลำเนียงอย่างชาวใต้ แต่ในยุคปัจจุบันมีลักษณะที่ปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัย ส่วนใหญ่ใช้แสดงเพื่อการแก้บน เวทีแสดงมีลักษณะเป็นเวทีชั่วคราว ใ้วงปีพาทย์บรรเลงประกอบการแสดง การแต่งกายนิยมแต่งแบบยืนเครื่องพระ-นาง

รูปแบบการแสดงละครชาตรีคณะศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์ในแง่มุมของการแสดงละครลักษณะแก้บน ซึ่งแต่เดิมละครชาตรีนั้น มีขั้นตอนของพิธีกรรมมากกว่าในปัจจุบัน แต่รูปแบบลักษณะของความเชื่อที่ได้รับสืบทอดกันมานั้น ยังคงมั่นคง และปรับตัวไปในทุกยุคสมัย ขั้นตอนทั้งหลายเหล่านี้จัดว่าเป็นเอกลักษณ์ของละครชาตรีคณะศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์ ในทุกช่วงการแสดงนั้น จะมีการประกอบพิธีกรรมตามหลักความเชื่อที่ได้รับสืบทอดกันมา จะเห็นได้ว่าเป็นความเชื่อและพิธีกรรมที่ผสมผสานกันระหว่างพระพุทธศาสนา ศาสนาพราหมณ์และความเชื่อพื้นบ้านที่ผสมผสานกันอย่างกลมกลืน ซึ่งความเชื่อเหล่านั้น ยังคงแฝงสอดแทรกอยู่ในวิถีชีวิตของคนไทยที่สำคัญคือ การแสดงละครชาตรีคณะศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์ เป็นการกล่อมเกลาจิตใจเป็นการใช้ภูมิปัญญา และแนวคิดเรื่องเทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์เพื่อช่วยให้มนุษย์สามารถดำเนินชีวิตให้ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม และเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ ทั้งยังแฝงคติธรรม คุณธรรมจริยธรรมของชาวบ้านที่มีในท้องถิ่น

ในแง่ของการเปลี่ยนแปลงและการพัฒนานั้น ละครชาตรีคณะศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์ แสดงให้เห็นว่าการแสดงละครชาตรีในยุคปัจจุบันมีการปรับเปลี่ยนไปตาม

สภาพสังคม เช่น มีการยกเลิกเสากลางเพราะเกะกะ ประกอบกับได้ความคิดจากการได้พบเห็นการแสดงต่าง ๆ อีกทั้งด้วยการแสดงและการประกอบพิธีกรรม มีการตัดทอนลงไปมาก จนในบางครั้งอาจพบเห็นการแสดงละครชาตรีในลักษณะผสมละครนอก เนื่องจากการแสดงละครชาตรินั้น ขึ้นอยู่กับความพร้อมของผู้แสดง ซึ่งจะต้องมีการฝึกฝนมาก และในบางครั้งอาจมีการปรับเปลี่ยน หรือนำเอาความสามารถของตนหรือของคนในคณะที่มีอยู่มาผสมผสานกันก็เพื่อให้สามารถเลี้ยงชีพและดำรงอาชีพนักแสดงไว้ แต่ยังคงสร้างความพึงพอใจให้กับผู้หาละครในฐานะเป็นสื่อกลางระหว่างผู้แก่นกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ดั้งเดิม จะเห็นได้ว่าถึงแม้ในขณะนี้วิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยีจะเจริญขึ้น คนไทยก็ยังคงไม่ลืมความเชื่อ และภูมิปัญญาของบรรพบุรุษไทยที่สร้างสมมาเป็นเวลาหลายร้อยปี ความเชื่อและพิธีกรรมที่บรรพบุรุษได้ริเริ่มกันไว้นั้น จะเห็นได้ว่าเป็นการแฝงไปด้วยภูมิปัญญาที่ควรยึดถือและบำรุงรักษาไว้ เนื่องด้วยเป็นประโยชน์ เป็นเอกลักษณ์ ควรค่าแก่การปฏิบัติเพื่อสามารถนำไปใช้ในการดำเนินชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนในท้องถิ่น

ข้อเสนอแนะ

1. วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สามารถนำไปเป็นเอกสารประกอบการศึกษาเรื่องเกี่ยวกับละครชาตรีแก่ผู้ที่สนใจ เพื่อเป็นการรักษาวัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทย
2. เป็นแนวทางในการวิจัยเชิงคุณภาพเกี่ยวกับการศึกษาละครชาตรีในภาคต่าง ๆ ในประเทศไทย

ภาคผนวก ก
แบบสัมภาษณ์

แบบสัมภาษณ์

ความเชื่อและพิธีกรรมละครชาตรีคณะศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์

อำเภอวิเศษชัยชาญ จังหวัดอ่างทอง

ตอนที่ 1 ข้อมูลผู้ให้สัมภาษณ์

บ้านเลขที่.....ตำบล.....อำเภอ.....

จังหวัด.....

วันที่สัมภาษณ์.....เดือน.....ปี พ.ศ.....

ข้อมูลส่วนตัวของผู้ให้ข้อมูล

ชื่อ-สกุล.....เพศ.....อายุ.....ปี สถานภาพ.....

สามี/ภรรยา.....บุตรจำนวน.....คน

.....

.....

.....

บ้านเลขที่.....หมู่.....ตำบล.....

อำเภอ.....จังหวัด.....

อาชีพ.....รายได้.....บาท/ปี

อาศัยอยู่ในพื้นที่นี้มาเป็นเวลา.....ปี ภูมิลำเนาเดิม/อพยพมาจาก.....

การศึกษา.....ประกอบอาชีพนี้มาเป็นเวลา.....ปี

ประกอบอาชีพนี้เพราะ.....

.....

ฝึกละครชาตรีมาจากผู้ใด.....

เริ่มฝึกหัดตั้งแต่วัยใด.....

หลังจากที่ได้รับการถ่ายทอดได้ประสิทธิ์ประสาทวิชาให้กับใครบ้าง.....

.....

.....

.....

รูปแบบของการแสดงละครชาตรีคณะศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์มีการเรียงลำดับอย่างไร..

.....
.....
.....
.....
.....
.....

ตอนที่ 2 ข้อมูลเกี่ยวกับความเชื่อและพิธีกรรม

ด้านคติความเชื่อ

11. คติความเชื่อเกี่ยวกับพิธีกรรมการปลูกโรงคือ.....

.....
.....

12. คติความเชื่อเกี่ยวกับพิธีกรรมการบูชาครู และมีขั้นตอน.....

.....
.....

13. คติความเชื่อเกี่ยวกับพิธีกรรมการร้องประกาศครู คือ.....

.....
.....

14. คติความเชื่อเกี่ยวกับพิธีกรรมการร้องเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ คือ.....

.....
.....

13. คติความเชื่อเกี่ยวกับพิธีลาเครื่องสังเวท และมีขั้นตอน คือ.....

.....
.....

13.1 อุปกรณ์ (เครื่องบูชา เครื่องเซ่น เครื่องสังเวท).....

.....
.....

- 13.2 อุปกรณ์เหล่านั้นมีความหมาย คือ.....

14. คติความเชื่อเกี่ยวกับการร้องส่งเจ้า คือ.....

15. คติความเชื่อเกี่ยวกับพิธีลาโรง โดยมีขั้นตอน คือ.....

16. คติความเชื่อเกี่ยวกับการเตรียมเครื่องสังเวศ คือ.....

17. คติความเชื่อเกี่ยวกับการรำถวายมือ.....

18. คติความเชื่อการร้องประกาศโรง.....

19. คติความเชื่อในการรำซัดหน้าบท รำซัดชาติ.....

20. ภายในคณะมีข้อห้ามปฏิบัติจนจัดว่าเป็นจารีต บ้างหรือไม่.....

21. คาถาที่ปฏิบัติใช้กันอยู่ในคณะละครแบ่งออกเป็นกี่ประเภท ได้แก่ คาถาอะไรบ้าง.....

22. การเคารพนับถือครู (ละครชาตรี) และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทำให้เกิดผลในทางใดบ้าง.....

.....

.....

23. ผู้แสดงมีความเชื่อว่าละครชาตรีเป็นสื่อกลางในการติดต่อกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์เพื่อให้การ
 แก่บนสำเร็จลุล่วงหรือไม่ด้วยเหตุประการใด.....

.....

.....

24. ความเชื่อที่ว่าผู้ที่แสดงละครชาตรีนั่นเป็นผู้มีอาคมเวทย์เป็นจริงหรือไม่ เพราะเหตุใด

.....

.....

25. ละครชาตรีนั่นจะต้องสืบต่อ โดยลูกหลานไปตามเชื้อสายหรือไม่ ถ้าไม่สืบต่อแล้วจะ
 เกิดอะไร.....

.....

.....

26. ละครชาตรีของคณะศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์ นิยมแสดงเรื่องอะไร เพราะเหตุใด.....

.....

.....

27. หากแสดงเพื่อแก้บนจะต้องใช้เรื่องที่จำเพาะเจาะจงหรือไม่.....

.....

.....

28. การแสดงแก้บนนั้นเพื่อให้แก้สินบนให้ขาดหรือไม่ ขึ้นอยู่กับขั้นตอนใด.....

.....

.....

29. หากแสดงแล้วแก้สินบนไม่ขาดนั้น จะทำให้มีผลต่อผู้แสดงหรือไม่.....

.....

.....

30. การที่เป็นนักแสดงละครชาตรีนั้น ทำให้มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตอย่างไร.....

.....

.....

ด้านพิธีกรรม

1. คณะศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์มีพิธีกรรมอะไรบ้างที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว

.....

.....

.....

.....

2. คณะศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์มีพิธีกรรมอะไรบ้างที่ถือปฏิบัติกันมานานจนถึงปัจจุบัน

.....

.....

.....

.....

3. เหตุใดพิธีกรรมบางอย่างยังคงนับถือและปฏิบัติกันมานับปัจจุบัน

.....

.....

.....

.....

4. การจัดพิธีกรรมหรือเข้าร่วมพิธีกรรมทำให้เกิดอะไรบ้าง ถ้าไม่จัดพิธีกรรมหรือไม่เข้าร่วมพิธีกรรมจะเกิดผลอย่างไร

.....

.....

.....

.....

5. พิธีกรรมอะไรบ้างที่ยังคงปฏิบัติกันจนถึงปัจจุบัน

.....
.....
.....

6. พิธีกรรมอะไรที่ยังคงปฏิบัติกันอยู่ในปัจจุบันแต่มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการปฏิบัติ
ไปจากเดิม

.....
.....
.....

7. พิธีกรรมใดที่หายไปไม่ปฏิบัติกันในรุ่นปัจจุบัน และเพราะสาเหตุใด

.....
.....
.....

8. สาเหตุที่ทำให้พิธีกรรมเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม

.....
.....
.....

9. ท่านมีส่วนร่วมในการประกอบพิธีกรรมคือมีหน้าที่

.....
.....

10. ปกติใครเป็นผู้ประกอบพิธีชื่อ.....นามสกุล.....

11. มีบทสวดที่ใช้ประกอบพิธีกรรมหรือไม่.....

อื่น ๆ

.....
.....
.....

แบบสัมภาษณ์ผู้ทำการแปลบทสวด
วิทยานิพนธ์เรื่องความเชื่อและพิธีกรรมละครชาตรีคณะศิษย์จันทร์ฉายพิเศษศิลป์
อำเภอวิเศษชัยชาญ จังหวัดอ่างทอง

ชื่อ.....สกุลอายุ..... ปี

ฉายา.....สถานภาพปัจจุบัน.....

จำนวนพรรษาในการอุปสมบท

ภูมิลำเนาเดิม

ที่อยู่ปัจจุบัน

ประวัติการศึกษา.....

.....

.....

.....

.....

ทำการสัมภาษณ์ในวันที่.....

ข้อมูลที่ให้สัมภาษณ์ บทกถาบูชาครูอาจารย์ บทกถาชุมนุมเทวดา บทกถาส่ง-
 เทวดา

ภาคผนวก ข
บุคคลและข้อมูลที่ใช้สัมภาษณ์

ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์ นางประจวบ ประดิษฐ์ศรี อายุ 82 ปี

ทำการสัมภาษณ์ วันที่ 6 ตุลาคม 2551, วันที่ 12 มกราคม 2552, วันที่ 12 เมษายน 2553
และวันที่ 22 ธันวาคม 2553

ข้อมูลที่ให้สัมภาษณ์ ฝึกหัดละครชาตรีมาจากมารดา และยาย ตั้งแต่อายุ 12 ปี เมื่ออายุราว 20 ปี ได้รับช่วงต่อคณะละครจากแม่ คือ ยายจันมา ซึ่งท่านกล่าวว่า “ยังไม่ค่อยรู้ประสาในเรื่องของละคร แต่ท่านคงเห็นความสามารถในการจดจำท่ารำและบทได้ดีจึงได้คิดว่า จะมอบคณะไว้ให้เป็นผู้สืบทอด แต่ก็มีอาการหยุดพักการแสดงไประยะหนึ่งในช่วงมีครอบครัว จนลูกศิษย์ทั้งหลายช่วยกันออกแสดงเพราะกลัวชื่อเสียงจะห่างหายไป คิดว่า จะมอบต่อให้ใครต่อไป เพราะลูกหลานรุ่นใหม่ไม่ค่อยสนใจ มีเพียงลูกชายคนกลางที่ยังคงเล่นปี่พาทย์ และสะใภ้ที่เป็นละครมาจากคณะอื่น” ซึ่งบรรพบุรุษได้กล่าวถึงการรับความรู้มาจากคณะครูพูน เรื่องนนท์ และนำมาแสดงที่อ่างทองซึ่งเป็นบ้านเกิดและได้ถ่ายทอดให้กับลูกหลานและผู้ที่ยังสนใจ

ด้านความเชื่อ ละครชาตรีมีความเชื่อประกอบมากมาย อันได้แก่

เรื่องการปลุกโรงเมื่อครั้งโบราณความเชื่อเรื่องเทพ ความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าที่ ความเชื่อเรื่องทิศ ซึ่งมีรูปแบบความเชื่อในการสร้างคือไม่หันหน้าไปทางทิศตะวันตก ซึ่งเป็นทิศคนตายตามความเชื่อในการประกอบพิธีฝังศพของคนไทย หากสามารถเลือกภูมิทัศน์ได้ควรหันหน้าไปทางทิศมงคลคือทิศเหนือหรือทิศตะวันออก โรงละครชาตรีในครั้งโบราณจะประกอบไปด้วยเสา 4 ต้น ทำด้วยไม้ไผ่ ปักบนพื้นดิน 4 มุม มีเตียงสำหรับใช้แสดง 1 เตียง ตั้งไว้กลางโรง หลังคาปูด้วยซางข้าว (เหตุที่มีซางไม้ไผ่แขวนไว้กับเสากลางเรียกว่า “ซางคลี” เพื่อไว้เก็บอุปกรณ์ในการแสดง เช่น อาวุธต่าง ๆ ของนักแสดง โดยซางคลีจะต้องผูกธงสีแดง และเหน็บกิ่งมะยมไว้เพื่อเป็นสิริมงคล เสากลางนี้เรียกว่า เสามหาชัย ซึ่งมีความเชื่อกันว่าเป็นเสาที่พระวิสสุกรรมเทพเจ้าแห่งการสร้างเสด็จมาประทับ มีพิธีกรรมโดยจะใช้ผู้ชายซึ่งเป็นนายโรงบูชาด้วย หมาก พลู ฐูปและเทียน ก่อนที่จะมีการแสดง

การจัดเครื่องสังเวท ในการถวายสิ่งศักดิ์สิทธิ์นั้น ผู้ว่าจ้างหรือทางละครเรียกว่า “เจ้าภาพ” จะเป็นผู้จัดหาและเตรียมเครื่องสังเวท การจะถวายสิ่งใด ขึ้นอยู่กับการขอบนบานว่าได้นบนานสินบนด้วยสิ่งใดไว้ จึงจะต้องจัดหาสิ่งที่ได้ขอบนบานไว้นั้น

มาถวาย เมื่อสิ่งที่ขอสมความปรารถนาแล้ว จะต้องนำเครื่องสังเวทย์ที่ได้ขอบนบานไว้มาถวายให้แก่สิ่งศักดิ์สิทธิ์เพื่อเป็นการขอแก้บน ซึ่งเป็นความเชื่อของทางเจ้าภาพไม่มีผลต่อนักแสดงแต่อย่างใด

การรำถวายมือ เป็นการรำเพลงช้าเพลงเร็ว ถวายแก่สิ่งศักดิ์สิทธิ์ การรำถวายมือ จะใช้ผู้แสดงจำนวน 4-6 คน หรือในบางครั้งเจ้าภาพที่ติดสินบนไว้ได้ขอบนบานศาลกล่าวไว้ถึงจำนวนนางรำหรือนักแสดงเป็นจำนวนที่เจ้าภาพกำหนด มิเช่นนั้นจะถือว่าไม่ขาดสินบน

การประกาศเรื่องที่จะแสดง เมื่อรำถวายมือแล้วคณะละครจะประกาศเรื่องที่จะแสดงโดยจะบอกชื่อเรื่อง ตอนที่แสดง ประกาศขอบคุณเจ้าภาพ และประกาศต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์เพื่อขอให้ขาดสินบน แล้วจึงเริ่มการแสดง

การร้องประกาศโรง เป็นการร้องเพื่อประกาศพระคุณครู และบิดามารดา ใช้ผู้แสดง 1 คน นั่งบนเตียงและร้องตามเนื้อร้อง โดยมีลูกคู่ร้องรับ ใช้บทร้องที่เรียกว่า บทร้องนอก ซึ่งมีเนื้อร้องสำเนียงคล้ายกับโนราทางภาคใต้

การร้องชาตรีและรำซัดชาตรี เรียกได้อีกอย่างว่า “รำซัดหน้าบท” เมื่อทำการร้องไหว้ครูเป็นอันเสร็จแล้วนั้นจะต้องทำการร้องชาตรี หรือที่เรียกว่า “ร้องโทน” ซึ่งมีความเชื่อว่าผู้ที่รำซัดหน้าบทตามเพลง ว่าอาคมและเดินเวียนซ้ายวนรอบเพื่อเป็นการลงอักขระเลขยันต์ เรียกว่า “ซักยันต์” หรือ “ซักไชแมงมุม” เพื่อให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์ ดังนั้นผู้แสดงในขณะที่รำจะต้องมีการบริกรรมคาถาไปพร้อมกับการเดินลงอักขระ ในปัจจุบัน ไม่มีการถ่ายทอดให้กับคนรุ่นหลัง จึงเหลือเพียงแต่การรำซัดเท่านั้น

ด้านพิธีกรรม ละครชาตรีนั้นมีการทำพิธีกรรมเป็นขั้นตอนซึ่งแทรกอยู่ในการแสดง แบ่งเป็นช่วงเพื่อให้เข้าใจง่าย ๆ ได้ 3 ช่วงคือ

พิธีกรรมก่อนการแสดง

พิธีกรรมการปลุกโรง ก่อนที่จะมีการปลุกโรงทุกครั้ง ผู้เป็นนายโรงจะต้องเชิญพ่อแก่จากบ้านไปเพื่อไปตั้งกำนลที่โรงแสดง จากนั้นจะทำพิธีจุดธูป 3 ดอก ขออนุญาตต่อเจ้าที่เจ้าทางเพื่อทำการปลุกโรงต่อไป รูปแบบการปลุกโรงละครจะประกอบไปด้วยเสา 4 ต้น ทำด้วยไม้ไผ่ ปักบนพื้นดิน 4 มุม มีเตียงสำหรับใช้แสดง 1 เตียง ตั้งไว้กลางโรง หลังคาปูด้วยซางข้าว มีช่องไม้ไผ่แขวนไว้กับเสากลางเรียกว่า “ช่องคลี” เพื่อไว้เก็บ

อุปกรณ์ในการแสดง เช่น อาวุธต่าง ๆ ของนักแสดง โดยของกลีจะต้องผูกธงสีแดง และ
เหน็บกิ่งมะยมไว้เพื่อเป็นสิริมงคล ผู้ประกอบพิธีกรรม จะใช้ผู้ชายซึ่งเป็นนายโรงเป็น
ผู้ทำพิธี และจัดเครื่องบูชาด้วย หมาก พลู ธูปและเทียน ก่อนที่จะมีการแสดงทุกครั้งไป

การบูชาครู ก่อนทำพิธีบูชาครู ผู้กระทำพิธีต้องเตรียมอุปกรณ์ในการบูชา ได้แก่
กระถางธูป เชิงเทียน หมากพลู ผลไม้ 1 ที่ น้ำสะอาด 1 แก้ว จัดวางให้เป็นระเบียบ
บริเวณหน้าที่ตั้งพระภคตฤาณี เตรียมธูป 9 ดอก เทียน 1 เล่ม ดอกไม้พวงมาลัย และเงิน
ก่านล 12 บาท สำหรับการบูชาครู การทำพิธีบูชาครูของละครชาตรีจะเริ่มประมาณ
10.00 น. โดยผู้ทำพิธีบูชาครู จุดธูปเทียนและกล่าวอัญเชิญครู ถวายผลไม้ น้ำ และเครื่อง-
สักการะ คือ ดอกไม้ ธูปเทียนและเงินก่านล ขอพร และขอขมาตามลำดับ ต่อจากนั้น
ผู้ทำพิธีจะปักธูปเทียนในที่เตรียมไว้ ในขณะที่ทำการแสดง เมื่อธูปจะหมดก้าน เจ้าของ-
คณะจะต้องจุดธูปแล้วปักใหม่ทุกครั้ง จนกว่าจะจบการแสดง ถือเป็นเคล็ดในการแสดง

การร้องเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในช่วงประกาศโรงช่วงแรกนั้น มีความหมายเป็นการ-
กล่าวบูชาพระรัตนตรัย ระลึกถึงพระคุณครูบาอาจารย์ บิดา มารดา และไหว้เทพยดา
ต่าง ๆ กล่าวเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ ที่เจ้าภาพได้ตั้งจิตบนบานไว้ให้มารับเครื่องสังเวย
เมื่อร้องเชิญเจ้าเสร็จแล้ว ในสมัยก่อนก็จะร้องไหว้ครูและรำชะชาตรีประกอบต่อกันไป
แต่ในยุคปัจจุบันนั้นมักตัดทอนและเปลี่ยนแปลงไป

พิธีกรรมก่อนการพักการแสดง

พิธีกรรมการลาเครื่องสังเวย เป็นการเก็บเครื่องสังเวย ที่นำไปถวายสิ่งศักดิ์สิทธิ์
หรือเทพเจ้าเพื่อเก็บน แต่การเก็บนั้นต้องทำเป็นขั้นตอน ต้องทำพิธีนี้ก่อนเวลา 12.00 น.
ผู้แสดงละครจะต้องเตรียมตัวเพื่อลาเครื่องสังเวย ถึงแม้บางครั้งกำลังจะแสดงอยู่ก็ตาม
ผู้แสดงที่เป็นตัวตลกจะทำหน้าที่เป็นผู้ตัดบท หยุดพักการแสดงเพื่อให้ “ขาดสินบน”
ตัวนายโรง ตัวพระ ตัวนาง ที่ยังอยู่ในชุดแสดง และตัวตลกทำหน้าที่ลาเครื่องสังเวย ตัว-
ตลกจะไปกระตุกดอกเส้นกลางที่ผูกที่ขาแครง พร้อมกับว่าคาถามีใจความสำคัญบอกกับ
สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ได้บนไว้ว่า “บัดนี้พิธีกรรมที่จัดขึ้นเพื่อเป็นการแก้บนทั้งการถวายเครื่อง-
สังเวยและรำละคร ได้สำเร็จเสร็จสิ้นลงแล้ว ขอให้ขาดสินบน” ต่อจากนั้นตัวตลกจะ
กลับมาที่จัดวางเครื่องสังเวย ใช้มีดตัดแบ่งเครื่องสังเวยทุกอย่างใส่ใบตองหรือกระทง-
ใบตองหรือภาชนะ นำไปวางไว้ที่โคนเสาของศาลเพียงตาทั้ง 4 มุม พร้อมทั้งกล่าวเชิญ

ญาติ หรือวิญญาณที่เร่ร่อน ที่เรียกว่า “ดินโรงดินศาล” มารับส่วนแบ่งอาหาร ถือเป็น
เสร็จพิธีลาเครื่องสังเว

พิธีกรรมหลังจากเลิกการแสดง

พิธีลาโรง (พิธีปิดโรง) เป็นพิธีกรรมที่นายโรงทำหลังจากเลิกแสดงละครชาตรี
คือ การแก้ตอกที่มัดกึ่งมะยมออกจากเสากลาง ผู้ทำพิธีต้องเป็นคนเดียวกับผู้ที่ปลุกโรง
การแสดงละครชาตรี การทำพิธีลาโรงเพื่อให้ทราบว่าการแสดงละครแก่นเพื่อการแก้
บนได้เสร็จสิ้นลงแล้ว เมื่อได้เวลาเลิกการแสดง ตัวตลกเป็นตัวตัดบทว่าวันนี้การแสดง
หมดเวลาแล้ว หัวหน้าคณะกล่าวขอบคุณเจ้าภาพและผู้ชมที่ให้ความสนใจในการแสดง
และกล่าวให้ศีลให้พรเจ้าภาพ ปี่พาทย์ทำเพลงกราวรำต่อจากนี้เป็นพิธีลาโรง ขั้นตอนใน
การทำ ผู้ทำพิธีตั้งนะโม 3 จบ แล้วว่าคาถาส่งเทวดา ต่อจากนั้นว่าคาถา “สิทธิ สิจจัง สิทธิ
กันตัง สิทธิลาภัง ภาวันตุเต” ถือเป็นอันเสร็จพิธีลา

นางประจวบ ประดิษฐ์ศร ได้มอบบทสวดต่าง ๆ และบทร้องที่ใช้ในยุคก่อนดังนี้
คาถาบูชาครู

อิมัง ฐปิงวะรัง ครูอาจารย์ยง

ปะติคันชัง ทิอะหังเทมิ ตะติยมปี

อิมัง ทุติยมปี พุทธบูชามหาเดชะวันโต

ธรรมบูชามหาโภคะวะ โห ติโรคะนาถัง

อะภิปุชะยามิ

คาถาชุมนุมเทวดา

สระรัชชัง สะเสนัง สะพันธุง นะรินทัง

ปะริตตานุภาโว สะทำรักกะตุติ

พระริตวานะ เมตตัง สะเมตตา ภาทันตา

อะวิกขิตตะจิตตา ปะริตตัง ภาณันตุ

สัคเค กามะ จะ รูเป

คิริติชะระตุญเญ จันตะลิกเข วิมานะ

ทีเป รัฎฐเญ จะ กามะ

ตะรุวะนะคะหะเน เคะหะวัตถุมหิ เขตเต

ภูมมา จายันตุ เทวา
 ชะละณะละวิสะเม ยักกะคันธัพพะนาคา
 คิณฺฐันตา สันติเก ยัง มุนิวะระวะจะนัง
 สาธะโว เม สุนันตุ
 รัมมัสสะวะนะกาโล อะยัมภะทันตา
 รัมมัสสะวะนะกาโล อะยัมภะทันตา
 รัมมัสสะวะนะกาโล อะยัมภะทันตา

คาถาเชิญครู

นะ โมนมัสการ ข้าพเจ้าขอกราบกรานไหว้เทพไท
 ทั้งสองพระองค์ พระวิษณุกรรม พระเพชรฉลุกำไล พระประแดง ท่านที่ได้
 สร้างสรรค์เครื่องเล่นนานา เชิญครูพรานประโลहित ครูพรานบุญ พ่อขุนสัทธา
 เชิญครูมะโนรา ครูฉิ่ง ครูฉาบ
 มงคลทับรำมะนา ครูขับเสภา หุ่น โขนละคร มอญรำ จักระบำ
 เทพทอง ครูหนังทั้งหลาย ที่ในใต้หล้าอีกทั้งเทวดา พระปญฺจสีขร พระที่ข้อม
 ท่านท้าวคิดพิณ คังบันลือเสนาะสนั่น พระปรคนธรรพ์ พระครูผู้เฒ่า คุณครูนั้น
 เล่าสืบ ๆ กันมา ข้าพเจ้าขอวันชูลิพระฤาษีนารท พระฤาษีนาราย พระฤาษีตาวั
 พระฤาษีตาควาย พระฤาษีไฟ พระฤาษีประลัยโกฏิ พระฤาษีประลัยกัญญ์ พระฤาษี
 รอบโลก พระฤาษีอาสะวะคาบส

จงมาช่วยอวยพรมงคลให้แก่ข้าพเจ้า ข้าพเจ้าขออัญเชิญเทวดาทุกแห่ง
 สากลมาร่วมพิธีมงคล ณ สถานที่นี้ เพื่อป้องกันเสียดจัญไร สारพัดทุกข์
 สारพัดโศก สारพัดภัย สारพัดอันตราย อย่าได้มีมาวินาศสันติ (จากนั้นกราบ
 3 ครั้ง) และต่อท้ายด้วยการสวดบูชาครูอีก 1 ครั้ง

บทไหว้ครู

คุณเอยคุณครูเหมือนฝั่งแม่น้ำพระคงคา
 รินรินจะแห้งก็ไหลมา ยังไม่รู้สิ้นรู้สุด
 สิบนิ้วลูกจะยกยกขึ้นดำเนินสรรเสริญถึงคุณพระพุท
 จำศีลให้บริสุทธิ์ไหว้พระเสียดแล้วจะสวดมนต์

ใหว่พระพุทธพระธรรมเจ้ายกไว้ใส่เกล้าใส่ผม
 ยกขึ้นไว้ใส่เกล้ายกขึ้นไว้ใส่ผมถวายบังคมทูลกราตรี
 สิบนิ้วลูบจะขอลูกจะขอมือใหว่คุณ ไท้มหาโยคี
 ขอสรรพขอเสียงให้ลูกเกลี้ยงดีลูกจะร้องกล่าวคำ
 กลางคืนลูกจะใหว่องค์พระจันทร์เจ้าเข้าเข้าจะใหว่พระอาทิตย์
 บทบาทพลาดปลั่งลูกน้อยรู้ผิดผิดน้อยจะขอสมา
 ลูกจะขอไปด้วยทั้งพระปัจจะสมไปด้วยพระปัญญา
 ขอสรรพขอเสียงให้ลูกบั้งลาปัญญาลูกมาเหมือนน้ำไหล
 ขอสรรพขอเสียงให้ลูกดั่งก้อนเหมือนหมองขวาเข้าหล่อใหม่
 ขอสรรพขอเสียงให้ลูกเกรียงไกรไหลไปยังท้องธารา

บทเช้า (ประกาศโรง)

ลงโรงลูกจะตั้ง นะ โม พระอิติปิโส ภักวา
 ลงโรงลูกจะตั้ง เป็นมะอะอุ มารักษาร่างพระพรหมมา
 พระพุทธเจ้า ของเราทั้งห้า พระธรรมเจ็ด พระคัมภีร์
 จะใหว่องค์พระวิภังค์ ไหว่องค์พระสังข์คินี
 พระธรรมเจ็ด พระคัมภีร์ มารักษาร่างพระกายา
 ลูกจะไปฝ้ายได้แล้วว่าฝ้ายเหนื่อ น้ำเนา น้ำเหนื่อก็ไหลมา
 อีกทั้งดวงเนตรพระทองยอดสร้อยลูกน้อยละลายเป้งทา
 กระดูกแข็งกระดูกขา ลูกยาจะทำไม้กัลดผม
 อีกทั้งดวงเนตร ขอพระทองสวมสอดลูกน้อยจะทำหลอดลม
 จะทำเป็นไม้กัลดผม สองแก้มมาร้อยช่างอา
 มาร้อยช่างเอ๋ย สองแก้มมาร้อยช่างอา
 โอิ้พระทองร้อยช่างพ่อก็ไม่รักข้า
 พ่อจะมาตัดรักเสียให้ม้วย
 ไปเล่นที่ไหน ไปรำที่ไหน พานวล พาโยไปเล่นด้วย
 พ่อจะมาตัดรักเสียให้ลูกม้วย อยู่ด้วยช่วยราม โนราห์

บทร้อยบ้าย

ยามตะวันจันทร์ฉายบ้ายไปแล้ว มิได้อยู่โรง
 แล้วนางน้องแก้วเหนือนักพักแล้วจะเคียดรื้อน
 เมื่อยามสาดส่องพระคงคาเปลื้องผ้าภูษาไว้ก่อน
 หยุดพักให้สบายจะพวยหายร้อนสักหน่อยจึงก่อนแล้วค่อยไป
 ตัวเจ้าไปไหนอย่าให้มันคำตัวที่จะทำไว้คอยท่า
 ลูกคู่อดหมากทั้งปุ่นทั้งยาสุคที่จะหาผู้ใดกิน
 หม่อมพ้อหม่อมแม่มาแลลูกรำ ตักแต่แลทั้งแผ่นดิน
 ลูกคู่อดหมากเสียดจนหมดสิ้นหาไหนได้กินจนเข้าครู่
 บางครั้งชอบใจของแก่มาก ๆ ประเดี้ยวห้าหมากมาจิบพลู
 ไปให้หลานรักของแกแลดูเหมือนรำเหมือนกินนอน
 มียายคนหนึ่งหัวใจแกไวแกไม่ชอบใจแกผันผอน
 อุ้มลูกจูงหลานพากันไปนอน หุนหันผันผอนอยู่เคหา
 มียายคนหนึ่งหัวใจแกแก้วอนแม่มาเล่นมโนรา
 ได้เงินสองสลึงแล้วห่อชายผ้าใครใครไม่ว่าอุตสาหกรรม
 ลูกผู้ป็นค้ำว่ามาพลาถอุตสาหกรรมพานางไป
 ค้างคืน ยายเผ่าชราอุตสาหกรรมจะฝันถึงไม้เท้ากำยืนในโรงรำ
 (ระน้องเอ๋ย) (ลงโทน)

ตัวข้าเหมือนนกเขาชวาที่ท่านปล่อยออกจากกรงทอง
 บินล่องลอยสองตาชม้อยคอยแลดู
 เข้าไปใกล้มันแล้วขันคุณแลดูร้าวรานในหัวใจ
 อันตัวพี่ชายจะร้องทักกลัวจะไม่รู้จักว่าชื่อไร
 จะร้องถามเจ้าเองก็เกรงใจเข้าใกล้กลัวนางจะบินหนี (ลงโทน)

บทร้อยชาตรี (บทร้อยโทน)

ไหว้ครูเสร็จแล้วลูกแคล้วเป็นเพลงพระคาถา
 ไหว้ท้าวธรรมีท้าวเนคาเทวามหาราชมหาชัย
 ลูกจะไหว้แม่โพควคิทธิแม่ได้มาเป็นใหญ่

ลูกจะไหว้มหากรรมมหาชัยผู้ได้สะสมโมทนา
 วันนี้มีละครแก้สินบนลูกจะร้องกังวลให้พ่อมา
 พ่อมาด้วยเรือก็กลัวจะซ้ำพ่อมาด้วยม้าโนมัย
 มาแล้วอย่าได้แหวะเวียนอย่าได้เปลืองเทียนแล้วเปลืองไส้
 พ่อมาแล้วอย่าได้เลยไปแหวะเล่นด้วยไยกับน้องอา

บทร้องซัดซาตรี

ตัวข้าเหมือนนกเขาชาวที่ท่านปล่อย
 ออกจากกรงทองบินล่องลอย
 สองตาหม้อยคอยแลดู
 เข้าไปใกล้มันแล้วขันดู
 แลดูร้าวรานในหัวใจ
 อันตัวพี่ชายจะร้องทัก
 กลัวจะไม่รู้จักว่าชื่อไร
 จะร้องถามเจ้าเองก็เกรงใจ
 เข้าใกล้กลัวนางจะบินหนี (จากนั้นจึงรำซัดและบริกรรมคาถา)

บทร้องเชิญสิ่งศักดิ์

สิบนิ้วลูกขอยอกรพนม
 ยกขึ้นตั้งบังคมเหนือเกศา
 เจ้าพ่อเรื่องอิฐมีฤทธา
 ได้เป็นที่พึ่งพาเหล่ามนุษย์
 ผู้ใดขัดสนมาบนบาน
 ได้โปรดปรานปราณีเป็นที่สุด
 เจ้าพ่อมาช่วยอย่ามัวยมุค
 ได้ฟ้ามมนุษย์ได้อาศัย
 ละครมารำอยู่ตรงหน้าศาล
 วันนี้มีงานเป็นการใหญ่
 เขามาแก้สินบนที่บนไว้

โปรดจงช่วยอวยชัยบ้างเถิดหนา
 ถ้า मैं ลูกผิดจะขอโทษ
 ถ้า मैं ท่านโกรธลูกขอขมา
 เจ้าพ่อศาลนี้เป็นเจ้าของ
 โปรดมาช่วยรับรองเถิดหนา
 ลูกจะขอกล่าวคำรำถวาย
 ทั้งพระหัตถ์เบื้องซ้ายและเบื้องขวา
 ขอให้ขาดกันวันนี้หนา

บทเชิญพระ (บทพระมณีพิชัย)

เมื่อนั้นพระมณีพิชัยไฝฝืนหา
 เห็นเจ้าพราหมณ์ดำเนินเดินมา
 กิริยารูปร่างเหมือนนางเมีย
 หรือจะเป็นขอพระกลืนซึ่งเมียพี่
 ที่พระชนนีท่านจับเสีย
 สำคัญว่าเมื่อก็ออกมา
 ยื้อยุคลุคฉวยชายสไป
 เจ้าหายไปในไหนไม่เห็นหน้า
 ให้มานั่งข้างนี้กับพี่ยา
 แก้วตาจงเล่าให้เข้าใจ

บทเชิญเจ้าหรือเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ (บทไกรทอง)

เมื่อนั้น โฉมเจ้าไกรทองอันพงศา
 สมสู่อยู่ด้วยวิมาลา
 สุขาสำราญในพระทัย
 ลืมพระชนนีที่ค้ำับ
 ลืมสองเมียรักพิสมัย
 ลืมสมบัติวัดตาทั้งข้าไท
 พระอิมไปด้วยทิพโอชา

ร่วมภิรมย์ชมรสนางสาวศรี
 กุมภีล่แห่งน้องเส่นหา
 เห็นจะอยู่ไม่ได้ในคงคา
 จำจะชวนวิมาลาเจ้าคลาไคล
 บทขอขอบคุณเจ้าภาพก่อนจบการแสดง
 เมื่อก่อนจะจบลาจาก
 ศิษย์จันทร์ฉายขอกราบจากใจ
 ถ้าผิดบ้างพลั้งไป
 ก็ขออภัยอีกสักหน
 ขอขอบพระคุณท่านเจ้าภาพ
 ที่ท่านยอมรับเรিংร่า
 ที่ติดต่อละครมา
 มาเล่นในงานแก้บน
 ให้คนสรรเสริญเจริญศรี
 เจริญบารมีปฏิบัติ
 ด้วยคุณพระรัตนตรัย
 โรคภัยก็หายตกหล่น
 ถ้าหากท่านมีลูกหญิง
 ก็ขอให้เป็นคุณนาย
 ถ้าแม่นท่านมีลูกชาย
 ก็ขอให้เป็นนายพล
 ขอให้เจ้าภาพรวยเงินล้าน
 ขอให้ลูกหวยรวยเป็นล้าน

ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์ นางพิกุล เกษมสุขสกุล อายุ 41 ปี

ทำการสัมภาษณ์ วันที่ 6 ตุลาคม 2551, วันที่ 12 มกราคม 2552, วันที่ 12 เมษายน 2553
และวันที่ 22 มกราคม 2554

ข้อมูลที่ให้สัมภาษณ์ เริ่มเล่นละครตั้งแต่อายุ 7 ปี โดยเริ่มฝึกหัดละครนอกและลิเกจากครอบครัวของตน แต่เมื่อแต่งงานเข้ามาครอบครัวประคิษฐ์ศรแล้วนั้นได้ฝึกหัดละครชาตรีราวอายุ 19 ปี ละครชาตรีในยุคปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงไปมากเนื่องด้วยมีขั้นตอนและพิธีกรรมมากในบางช่วงจึงตัดทอนออกไปและด้วยความเชื่อในยุคปัจจุบันนั้นมึ้น้อยลงจึงทำให้การแสดงละครชาตรีปรับเปลี่ยนไป

ด้านความเชื่อ

การจัดเตรียมเครื่องสังเวชนั้นเป็นหน้าที่ของเจ้าภาพ เมื่อขอบนบานสิ่งใดไว้ก็จะต้องนำสิ่งนั้นมาถวายเพื่อเป็นการแก้บนมิเช่นนั้นจะเชื่อว่า การบนบานจะไม่สำเร็จ อีกทั้งทางเจ้าภาพจะต้องเตรียมเครื่องบูชาครูพร้อมเงินกำนล และตระเตรียมที่แสดงให้กับคณะละครด้วย

การประกาศเรื่องที่จะแสดงนั้นเชื่อว่าเป็นการบอกกล่าวให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์รู้ว่าละครมาเล่นแก้บนนั้นจะแสดงเรื่องใด เนื่องจากเจ้าภาพได้บนบานเรื่องที่จะแสดงไว้ จึงมีการระบุเรื่องที่เล่นในบางครั้ง

ความเชื่อของคณะละคร เทพเจ้าหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เมื่อรับเชิญแล้วจะเสด็จลงมาประทับและดูละครได้แค่เที่ยงวัน เพราะเทพทุกองค์ต้องขึ้นเฝ้าพระอิสวรร ผู้แสดงจึงทำเป็นประเพณีกันมาว่าตั้งแต่เวลา 12.00-13.00 น. เป็นเวลาหยุดการแสดง แม้แต่เครื่องดนตรีใครจะไปตีหรือเคาะเล่นก็ได้ เพราะถือว่าทำให้เทพเจ้าเป็นกัณฑ์

ความเชื่อและธรรมเนียมปฏิบัติภายในคณะ เช่น การขอพรและการขอสมาธิผู้แสดงด้วยกัน ข้อห้ามในการข้ามชุดเครื่องแต่งกาย ห้ามขึ้นโรงแสดงก่อนอัญเชิญพ่อแก่ขึ้นโรง ห้ามเปลี่ยนชุดการแสดงหน้าพ่อแก่ ห้ามใช้รับมำค่าในการทรงตัว

ด้านพิธีกรรม

การบูชาครูจะต้องทำทุกวัน คือการถวายน้ำสะอาด และทุกวันพลุหัดสวดจะถวายดอกไม้ ธูป เทียน หมาก พลู ครูที่บูชา คือ พระอิสวรร พระวิสสุกรรม พระปรคนธรรพ์

พระปัญญาจสิขร ถือว่าเป็นครูเทพ และพ่อแก่ (พระภรตฤาษี) ถือว่าเป็นครูฝ่ายมนุษย์ รวมไปถึงการบูชาสิริษะที่ใช้แสดงและเครื่องดนตรีต่าง ๆ

การบูชาครูของคณะละครจะทำหลังเวที โดยนำสิริษะพระภรตฤาษีตั้งเป็นประธานยกสูงกว่าสิริษะที่ใช้ในการแสดง ได้แก่ ชฎา มงกุฎ และเครื่องประดับสิริษะต่าง ๆ หัวหน้าคณะจะกระทำการบูชาครู ก่อนทำพิธีบูชาครูผู้กระทำให้พิธีต้องเตรียมอุปกรณ์ในการบูชา ได้แก่ กระจ่างรูป เชิงเทียน หมากพลู ผลไม้ 1 ที่ น้ำสะอาด 1 แก้ว จักวางให้เป็นระเบียบ บริเวณหน้าที่ตั้งพระภรตฤาษี เตรียมรูป 9 ดอก เทียน 1 เล่ม ดอกไม้ พวงมาลัย และเงินก้านล 12 บาท

สำหรับการบูชาครู การทำพิธีบูชาครูของละครชาตรีจะเริ่มประมาณ 10.00 น. โดยผู้ทำพิธีบูชาครู จุดธูปเทียนและกล่าวอัญเชิญครู ถวายผลไม้ น้ำ และ เครื่องสักการะ คือ ดอกไม้ รูปเทียนและเงินก้านล ขอพร และขอขมาตามลำดับ

ก่อนการเริ่มรำถวายมือ เจ้าภาพจะจุดธูปบอกกล่าวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ได้บนบานไว้ ขอให้มารับเครื่องสังเวยและดูแลคร ปี่พาทย์จะบรรเลงเพลง “รำ” ผู้แสดงที่รำถวายมือจะออกมาหน้าเวทีนั่งเป็นแถวคู่ พระ-นาง หันหน้าไปทางสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่แก้บน เมื่อจัดแถวนั่งเป็นที่เรียบร้อย ปี่พาทย์จะบรรเลงเพลงสำหรับรำถวายมือ ขึ้นอยู่กับว่าจะรำเพลงอะไร

เมื่อการแสดงสิ้นสุดลงคณะละครจะร้องขอขอบคุณและอวยพรเจ้าภาพ คณะละครส่วนใหญ่จะร้องขอขอบคุณเจ้าภาพแบบลิเก เนื้อหาที่ร้องเป็นการขอขอบคุณเจ้าภาพที่ติดต่อคณะละครมาแก้บนและอวยพรให้เจ้าภาพและบุตรหลานมีความสุข ไม่มีโรคภัยไข้เจ็บ และร่ำรวย ดังตัวอย่างการขอขอบคุณเจ้าภาพก่อนจบการแสดง

ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์ นางสาวไพร เพิ่มพูน อายุ 36 ปี

ทำการสัมภาษณ์ วันที่ 12 เมษายน 2553

ข้อมูลที่ให้สัมภาษณ์ มีภูมิลำเนาอยู่ที่ท่าช้าง อำเภอวิเศษชัยชาญ จังหวัดอ่างทอง เริ่มหัดเล่นละครชาตรีตั้งแต่อายุ 9 ปี ได้รับการถ่ายทอดจากนางประจวบ ประดิษฐ์ศรี เนื่องจากมีความชอบและมีรายได้พิเศษในขณะยังเรียนอยู่ ปัจจุบันมีอาชีพเป็นครูละครชาตรี นับเป็นการแสดงที่มีขั้นตอนมาก ผู้ที่จะเล่นจะต้องมีความจดจำ เนื่องจากเอกลักษณ์ของคณะศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์นั้น จะไม่มีการบอกบท ซึ่งต่างจากคณะอื่น ๆ เป็นเรื่องที่แม่ครูเน้นย้ำกับลูกศิษย์ทุกคน

ละครชาตรีเป็นการช่วยเหลือผู้ที่มีความทุกข์ และเมื่อมีความต้องการสิ่งใดก็จะไปขอร้องต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เจ้าพ่อ เจ้าแม่ หรือพระพุทธรูปต่าง ๆ ให้ช่วยเหลือด้วยการขอบนบานด้วยสิ่งของเป็นการตอบแทน การที่ต้องนำละครชาตรีมาแสดงนั้นเพื่อให้ละครเป็นตัวสื่อสารให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์รับรู้และพอใจ เนื่องจากความเชื่อในสมัยก่อนนั้น เชื่อว่านักแสดงละครชาตรีจะมีคาถาอาคม ดังนั้นการจะติดต่อกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์จึงเป็นเรื่องที่สามารถทำได้และทำให้เกิดความเพลิดเพลินไปด้วย

การขอแก้บนเพื่อให้ขาดสินบนนั้นประกอบด้วยปัจจัยหลายประการ เช่น การจัดเครื่องสังเวยให้เกิดความพึงพอใจต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และขั้นตอนการแสดงละครซึ่งมีการบอกกล่าว เพื่อให้สินบนนั้นขาดเสียก็เป็นอีกประการที่มีความสำคัญ ซึ่งการแสดงในปัจจุบันนั้นมีลักษณะเป็นละครชาตรีผนวกเข้ากับละครนอกและลิเก เป็นการเปลี่ยนแปลงที่แสดงให้เห็นว่าละครชาตรีอาจจะหายไปในอนาคต

ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์ นายอนุตล ประดิษฐ์สร อายุ 48 ปี

ทำการสัมภาษณ์ วันที่ 6 ตุลาคม 2551, วันที่ 12 เมษายน 2553

ข้อมูลที่ให้สัมภาษณ์ มีภูมิลำเนาที่ตำบลท่าช้าง อำเภอวิเศษชัยชาญ จังหวัดอ่างทอง อาชีพปัจจุบันหัวหน้าวงดนตรีคณะศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์ ได้รับการถ่ายทอดละครชาตรีมาจากแม่ คือ นางประจวบ ประดิษฐ์สร แต่มีความชื่นชอบในด้านดนตรีไทย ปัจจุบันสมรสกับนางพิกุล เกษมสุขสกุลณี มีบุตรด้วยกัน 1 คน ในปัจจุบันเป็นผู้ดูแลคณะศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์

การแสดงละครชาตรีในปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงมาก เนื่องจากคนในยุคหลังมีความสนใจน้อยลง การแสดงมีเพียงให้เห็นเฉพาะการแก้บนเท่านั้น การปรับเปลี่ยนรูปแบบบางประการเกิดจากความต้องการลดทอนขั้นให้น้อยลง เพื่อสะดวกในเรื่องของเวลา และนักแสดงที่อาจจะมีการชักซ้อมมาไม่เพียงพอ อีกทั้งความสามารถของเด็กในยุคหลังนั้น ยังไม่มีประสบการณ์มากเพียงพอที่จะเล่นละครชาตรีแบบดั้งเดิมได้

ในทางดนตรี การรำถวายมือมักจะใช้เพลงช้าเพลงเร็ว เนื่องจากนักแสดงทุกคนจะต้องมีการฝึกหัดเพลงทั้งสองนี้ให้ได้ก่อนจึงจะเริ่มฝึกละคร

พิธีกรรมการบูชาครู กระทำขึ้นเพื่อระลึกถึงครูเทพ และครูผู้ได้ประสิทธิ์ประสาทถ่ายทอดวิชาความรู้ ทั้งที่ยังคงมีชีวิตอยู่และครูผู้เสียชีวิตไปแล้วนั้น ใช้เครื่องบูชาในครั้งโบราณจนถึงปัจจุบัน ได้แก่

1. เหล้าขาว
2. ดอกไม้
3. ธูปเทียน
4. บุหรี่
5. หมาก 3 คำ

6. เงินกำนลจำนวน 1 เฟื้องกับ 1 สลึง (ในปัจจุบันใช้จำนวน 12 บาท)

โดยมีพิธีกรรมการตั้งเครื่องบูชาครู 2 ชุด คือตั้งไหว้ครูทางนาฏศิลป์ และตั้งไหว้ครูดนตรีที่ใช้ประกอบการแสดง เรียกว่า ตั้งตะโพน เมื่อครั้งโบราณผู้เป็นนายโรงจะเป็นผู้ประกอบพิธี หลังจากเสร็จการแสดง เงินกำนลนายโรงจะนำไป 1 สลึง ส่วนตัวโตนจะ

ได้ไป 1 เพื่อ ส่วนมากเงินกำนลมักเก็บไว้เพื่อนำไปทำบุญหรือไว้ใช้บำรุงชุดการแสดง และเครื่องดนตรี

การบูชาครู วงดนตรีต้องทำพิธีบูชาครูไปพร้อมกัน โดยหัวหน้าวงเป็นผู้ทำพิธีบูชาครู ดอกไม้ ธูป เทียน เหล้า บุหรี่ เมื่อถวายบูชาครูแล้วจะปักติดไว้กับตะโพน เพราะทางฝ่ายผู้เล่นดนตรีเชื่อว่า ตะโพน คือ ตัวแทน “ครู” ทางดนตรีเมื่อเสร็จการบูชาครู หัวหน้าคณะจะเป็นผู้บอกให้วงดนตรีเริ่มโหมโรง

การโหมโรง เป็นการบรรเลงดนตรีก่อนเริ่มการแสดงเพื่อบูชาครูดนตรี ซึ่งจะประกอบไปด้วยเครื่องดนตรี ดังนี้ ระนาดเอก ปี่ โทน กลองชาตรี กรับไม้ไผ่ ฉิ่ง ฉาบ ในยุคปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงเพื่อให้เหมาะกับการรับงานแสดงทั่ว ๆ ไป จึงใช้เป็นเครื่องดนตรีที่พาทยเครื่องห้า ซึ่งได้แก่ ระนาดเอก ระนาดทุ้ม ฉิ่ง ฉาบ ตะโพน ฉาบ กรับไม้ไผ่ เมื่อบรรเลงได้ระยะหนึ่งก่อนเริ่มการแสดงที่พาทยจะบรรเลงเพลงสาธุการเพื่อเป็นการบูชาครู เป็นการประกอบพิธีกรรมไปพร้อมกับการจัดเครื่องบูชาครู การโหมโรงมีความหมาย 3 ประการ คือ

ประการที่ 1 เป็นการไหว้ครูทางดนตรี

ประการที่ 2 เป็นการปรับเสียงดนตรีและปรับมือผู้เล่นให้เท่ากัน (เพราะผู้เล่นในบางครั้งอยู่กันคนละที่หัวหน้าคณะหามาเล่นรวมกัน)

ประการที่ 3 เพื่อเป็นการประกาศให้คนทั่วไปทราบว่าที่นี่มีละคร และใกล้เวลาเริ่มแสดงแล้ว เพลงโหมโรงที่ใช้ประกอบการแสดงละคร ดนตรีจะบรรเลงเพลงโหมโรงสองช่วง ช่วงแรกคือ กระทำหลังจากพิธีบูชาครู จะใช้โหมโรงมหรสพ หรือโหมโรงเย็น บรรเลงประมาณ 30 นาที ช่วงที่สองจะกระทำก่อนการแสดงในภาคบ่าย จะใช้โหมโรงกลางวันบรรเลงประมาณ 20 นาที การโหมโรงนี้ถือเป็นธรรมเนียมของการแสดงละคร ก่อนเริ่มการแสดงต้องมีการโหมโรงทุกครั้ง โดยใช้เพลงประกอบการโหมโรงดังต่อไปนี้

1. เพลงสาธุการ
2. เพลงตระหงั่วปากคอก (ตระโหมโรง)
3. เพลงร่ำสามลา
4. เพลงเข้าม่าน

5. เพลงปฐม
6. เพลงตา
7. เพลงเสมอ
8. เพลงรั้ว
9. เพลงเข็ด
10. เพลงกลม
11. เพลงชำนาญ
12. เพลงกราวโน
13. เพลงวา

ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์ นางสมใจ อ่อนบาง อายุ 47 ปี และนายสิทธิเดช อ่อนบาง อายุ 53 ปี (ผู้ว่าจ้าง)

ทำการสัมภาษณ์ วันที่ 6 ตุลาคม 2551 ณ ตำบลคลองสาม อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี

ข้อมูลที่ให้สัมภาษณ์ อาชีพขายเนื้อหมูที่ตลาดไท ได้ขอบนบานไว้กับศาลตายาย หน้าบ้านของตนเอง เนื่องจากถูกรางวัลเลขท้ายสามตัวเป็นจำนวน 10 ใบ การขอบนบานในครั้งนี้ได้ขอบนถวายเป็นหัวหมู จำนวน 9 หัว และละคร 1 เรื่อง (ไม่มีการกำหนดเรื่องแต่อย่างใด)

ความเชื่อ เชื่อว่าศาลตายาย หน้าบ้านของตนมีความศักดิ์สิทธิ์มาก เวลาที่ลูกชายตนไม่สบายมาบอกกล่าวต่อศาลให้ช่วยคลบบันดาลให้หายป่วยใช้ก็มักจะสมปรารถนาทุกครั้งไป จนในครั้งนีทางสามีลองให้ขอหวยดูนั้นปรากฏว่า ท่านเข้าฝันและมาบอกเลขกับลูกชายจึงลงไปซื้อเป็นจำนวน 10 ใบ เมื่อถูกรางวัลจึงหาละครมาเพื่อขอแก้บน

ความเชื่อที่มีต่อละครชาตรีคณะศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์ เชื่อว่าละครที่หามาแสดงนั้น จะช่วยให้การแก้บนครั้งนี้สำเร็จไปได้ด้วยดี เนื่องจากคณะละครมีประสบการณ์มาก และมีความรู้ว่าจะแก้บนจะต้องทำอะไร และมีขั้นตอนอย่างไร เนื่องจากตนเองนั้นไม่มีความรู้เรื่องการขอแก้บนเลย

การจัดเตรียมเครื่องสังเวย นั้นจะเน้นเตรียมหัวหมู 9 หัว พร้อมขาและหางให้ครบ และเพิ่มเติมเครื่องสังเวยอื่น ๆ เช่น ข้าวสุก ไก่ต้ม ของหวานและผลไม้ น้ำดื่ม และเหล้าขาว ซึ่งของสังเวยเหล่านี้เพื่อนข้างบ้านเป็นผู้แนะนำและช่วยจัดเตรียม ด้วยคำแนะนำให้เลือกซื้อเครื่องสังเวยนั้น เน้นวัตถุดิบที่หาซื้อได้ง่ายและมีความหมายที่ดี เช่น ขนมประเภททองหยิบ ทองหยอด เนื่องจากมีความหมายที่ดีและเป็นขนมที่มักจัดในพิธีงานมงคล ทั้งยังหาซื้อได้ง่าย ผลไม้ก็จำพวกขนุน ส้ม มะพร้าว ไม่นิยมผลไม้ประเภทมังคุด ละคร เนื่องจากชื่อผลไม้ไม่ค่อยดี กลัวว่าถวายเป็นแล้วชีวิตจะ कुछ ๆ कुछ ๆ

ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์ นางละไม ยิ่งนุ่น อายุ 34 ปี และนายสมศักดิ์ ยิ่งนุ่น อายุ 56 ปี (ผู้ว่าจ้าง)
 ทำการสัมภาษณ์ วันที่ 12 มกราคม 2552 ณ ตำบลหัวสำโรง อำเภอแตงยาว จังหวัด
 ฉะเชิงเทรา

ข้อมูลที่ให้สัมภาษณ์ อาชีพค้าขาย ขอบนบานไว้กับศาลพ่อปู่ญาติ้ายหมู่บ้าน ขอบน
 บานเกี่ยวกับการค้าขายของตนเอง เชื่อว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์ได้ช่วยเหลือจริง และนำความโชค
 ดีมาให้กับครอบครัวจึงได้จัดหาละครพร้อมเครื่องสังเวทถวายแก่พ่อปู่ญาติ้ายที่นับถือ

การจัดเครื่องสังเวทนั้นเน้นถวายเครื่องกระยาบวชไม่มีเนื้อสัตว์เนื่องด้วยเป็น
 ความเชื่อในชุมชนว่าพ่อปู่จะไม่ทานเนื้อ ในครั้งนี้จึงถวายแต่ผลไม้และของหวาน น้ำดื่ม
 ซึ่งการจัดเครื่องสังเวทนั้น เป็นไปตามคำบอกเล่าของคนในชุมชน และการนำละครมา
 แสดงให้พ่อปู่ชมนั้น เป็นส่วนประกอบที่สำคัญมาก เนื่องจากผู้ที่มาขอบนบานมักจะบน
 ละคร ดังนั้น จึงขอบนบานด้วยละครเป็นหลักพร้อมทั้งถวายเครื่องสังเวทประกอบ
 เพื่อให้พ่อปู่พอใจ และการแก้บนในครั้งนี้จะได้ประสบผลสำเร็จ

ความเชื่อที่มีต่อละครชาตรีคณะศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์ เชื่อว่าการแก้บนไม่ว่า
 จะบนที่ใดหรือด้วยอะไร เมื่อมีการแสดงประกอบการแก้บนนั้น จะต้องใช้ละครชาตรี
 ตามคำบอกเล่าที่เคยได้ยินมา เชื่อว่าละครเป็นของคู่กันกับศาลต่าง ๆ และคิดว่าคณะ-
 ศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์นั้น มีความสามารถในการแสดงจนทำให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์พอใจได้

ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์ นางพรรณิ แซ่จ้าว อายุ 56 ปี (ผู้ว่าจ้าง)

ทำการสัมภาษณ์ วันที่ 13 เมษายน 2553 ณ ตำบลท่าช้าง อำเภอวิเศษชัยชาญ จังหวัดอ่างทอง

ข้อมูลที่ให้สัมภาษณ์ มีอาชีพทำนา ในครั้งนี้ได้เป็นเจ้าภาพในการฉลองวันขึ้นปีใหม่ไทยที่ศาลเจ้าพ่อปากบาง อำเภอวิเศษชัยชาญ จังหวัดอ่างทอง ในทุกปีจะมีประเพณีถวายขนมกงเจ้าพ่อ ดังนั้นจึงมีการจ้างละครคณะศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์มาเล่นเป็นประจำทุกปี เนื่องจากมีการเล่าขานกันมาถึงผู้ที่ซ่อมแซมศาลเมื่อหลายสิบปีก่อนนั้น ได้กล่าวกับเจ้าพ่อไว้ถึงการถวายละครเป็นประจำทุกปี จะต้องนำละครคณะศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์มาแสดง อาจจะเป็นเหตุที่ว่าผู้กล่าวไว้กับเจ้าพ่ออาจมีความชอบชื่นชมในละครของคณะนี้ เพราะเมื่อครั้งก่อนนั้นละครชาตรีในละแวกนี้คณะศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์เป็นคณะที่มีชื่อเสียงในละแวกท่าช้าง

ความเชื่อที่มีต่อละครชาตรีคณะศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์ ในละแวกอ่างทองมีคณะละครมาก แต่หากจะนำมาเล่นถวายสิ่งศักดิ์สิทธิ์แล้วนั้น จะต้องใช้ละครชาตรีเท่านั้น ดังจะเห็นได้จากการเล่นละครถวายศาลหลักเมือง หรือหลวงพ่อโศกรนั้นก็ใช้ละครชาตรี เชื่อว่าละครชาตรินั้นคงเป็นที่ชื่นชอบของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ดังนั้นหากจะหาละครมาถวายจะต้องใช้ละครชาตรีเท่านั้น

ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์ นายสวธา เสนามนตรี อายุ 27 ปี (ผู้ชม, บริจาคเงินว่าจ้าง)

ทำการสัมภาษณ์ วันที่ 13 เมษายน 2553 ณ ตำบลท่าช้าง อำเภอวิเศษชัยชาญ จังหวัด
อ่างทอง

ข้อมูลที่ให้สัมภาษณ์ มีอาชีพนักศึกษา ในครั้งนี้ได้ร่วมเป็นเจ้าของในการฉลองวันขึ้นปี
ใหม่ไทยที่ศาลเจ้าพ่อปากบาง อำเภอวิเศษชัยชาญ จังหวัดอ่างทอง ในทุกปีจะมีประเพณี
ถวายขนมกงเจ้าพ่อ ในกลุ่มคนตำบลท่าช้าง มีการเล่าขานกันถึงการถวายละครเป็น
ประจำทุกปี จะต้องนำละครคณะศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์มาแสดง อาจจะเป็นเหตุที่ว่า
ผู้กล่าวไว้กับเจ้าพ่ออาจจะมี ความชอบชื่นชมในละครของคณะนี้

‘ความเชื่อที่มีต่อละครชาตรีคณะศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์ ละครชาตรีมีขั้นตอน
ในการสื่อสารกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ตั้งแต่ตนเองเกิดมานั้นก็มีความผูกพันกับละครชาตรีที่มี
ในชุมชน คณะศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์เป็นคณะที่มีความสามารถในการแสดงละคร
และมีชื่อเสียงมาแต่ยังจำความได้ ตนเองก็มีความเชื่อว่าหากจะหาละครมาเล่นเพื่อถวาย
แก่สิ่งศักดิ์สิทธิ์ จะต้องนำละครชาตรีเท่านั้นจึงจะ ได้รับความสำเร็จสมปรารถนา

ประวัติผู้ทำการแปลบทสวด

วิทยานิพนธ์เรื่อง ความเชื่อและพิธีกรรมละครชาตรีคณะศิษย์จันทร์ฉายวิเศษศิลป์

อำเภอวิเศษชัยชาญ จังหวัดอ่างทอง

ชื่อ พระมหาสาย สกุด เกิดชื่อ อายุ 44 ปี

ฉายา สิริวิมล โณ สถานภาพปัจจุบัน (ชั้นฐานะ)

จำนวนพรรษาในการอุปสมบท 23 พรรษา

ภูมิลำเนาเดิม บ้านช่อผกา ตำบลช่อผกา อำเภอชานี จังหวัดบุรีรัมย์

ที่อยู่ปัจจุบัน วัดเขียนเขต (อารามหลวง) ตำบลบึงยี่โถ อำเภอธัญบุรี จังหวัดปทุมธานี

ประวัติการศึกษา

ป.ธ. ๕ (เปรียญธรรม ๕ ประโยค)

ศึกษาศาสตรบัณฑิต (บริหารการศึกษา) มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช

รัฐประศาสนศาสตรบัณฑิต (บริหารรัฐกิจ)

ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (บริหารองค์การ) มหาวิทยาลัยเกริก

ทำการสัมภาษณ์ในวันที่ 26 มีนาคม 2554 ณ วัดเขียนเขต (อารามหลวง) ตำบลบึงยี่โถ อำเภอธัญบุรี จังหวัดปทุมธานี

ข้อมูลที่ให้สัมภาษณ์ บทคาถาบูชาครูอาจารย์ บทคาถาชุมนุมเทวดา บทคาถาส่งเทวดา

ข้อมูลที่ให้สัมภาษณ์

คาถาบูชาครูอาจารย์

อิมัง ฐปิง วะรังฺ คุรฺอาจะริยงฺ ปะฏิคฺันธงฺ อะหัง เทมิ
 ทุคฺยัมปิ อิมัง ฐปิง วะรังฺ คุรฺอาจะริยงฺ ปะฏิคฺันธงฺ อะหัง เทมิ
 คคฺยัมปิ อิมัง ฐปิง วะรังฺ คุรฺอาจะริยงฺ ปะฏิคฺันธงฺ อะหัง เทมิ
 พุทธะบูชา มะหาเศษะวันโด
 รัम्मะบูชา มะหาปัญญา
 สังฆะบูชา มะหาโกคะวะโ
 คิโลกะนาถงฺ อภิปุชยามิ

คำแปล

ข้าพเจ้าขอมอบรูปเทียนเครื่องหอมอันประเสริฐนี้แด่ครูและอาจารย์
 แม้ครั้งที่ ๒ ข้าพเจ้า ขอมอบรูปเทียนเครื่องหอมอันประเสริฐนี้แด่ครู
 และอาจารย์

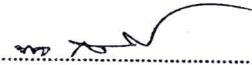
แม้ครั้งที่ ๓ ข้าพเจ้า ขอมอบรูปเทียนเครื่องหอมอันประเสริฐนี้แด่ครู
 และอาจารย์

บูชาพระพุทธเจ้า จะมีเศษมาก

บูชาพระธรรม จะมีปัญญามาก

บูชาพระสงฆ์ จะนำโภคทรัพย์มาเป็นอันมาก

ข้าพเจ้าขอบูชาอย่างยิ่งซึ่งพระพุทธเจ้าผู้เป็นที่พึ่งแห่งโลกทั้ง ๓

ลงชื่อผู้แปล
 (พรพนหาภาย ศิริอนุทิน)
ตำแหน่ง

ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์ในวันที่ 26 มีนาคม 2554 ณ วัดเจียนเขต (อารามหลวง)
 ตำบลบึงยี่โถ อำเภอรัญบุรี จังหวัดปทุมธานี

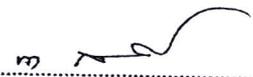
ข้อมูลที่ให้สัมภาษณ์

คาถาชุมนุมเทวดา

สรวัชชัง สะเสนัง สะพันธุง นะรินทัง
 ประจิตตานุกาโว สะทา รักขะตุมติ
 ฆะริทวานะ เมตตัง สะเมตตา ภาทันตา
 อะวิกขิตตะจิตตา ประจิตตัง ภาณันตุ
 สักเค กาเม จะ รูปเป คิริสิขะระตะฎเฏ จันตะลิกเข วิมานเ ทิเป รัฎฐเ จะ คาเม
 ตะรุวะนะคะหะเน เคหะวัตถุมหิ เขตเต ภูมมา จายันตุ เทวา ชะละตะละวิสะเม
 ยักกะคันธัพพะนาคา ติฏฐันตา สันติเก ยัง มุนิวะระวะจะนัง สาธโว เม สุนันตุ
 รัมมัสสะวะนะกาโล อะยัมภะทันตา
 รัมมัสสะวะนะกาโล อะยัมภะทันตา
 รัมมัสสะวะนะกาโล อะยัมภะทันตา

คำแปล

ท่านผู้เจริญทั้งหลายมีเมตตา แม่เมตตาจิตแล้ว
 ว่า ขออนุภาพแห่งพระปริตรจงรักษาพระราช
 เจ้าแห่งระ พร้อมทั้งพระราชสมบัติ พร้อมทั้งกองเสนา
 พร้อมทั้งพระประยูรญาติ ขออย่ามีจิตฟุ้งซ่าน จงสวด
 พระปริตรเถิด
 เหล่าทวยเทพผู้สถิตอยู่ ณ สวรรค์ชั้นกามาวจร ชั้นรูปภพ ภูมมเทวาผู้สถิต ณ ยอด
 เขาและหน้าผา และสถิตอยู่ ณ ห้วงอากาศ ในวิมาน ในทวีป ในแคว้นแคว้น ในบ้าน
 ที่ต้นไม้ ในป่า ในดง ในเรือนในวัดดุสียงของ ในเขตแดน ขอจงมา ขอนาคที่สถิตอยู่
 ในน้ำ คนธรรพ์ที่อยู่ ณ ภาคพื้นและยักษ์ที่อยู่ ณ ที่ธรรกัณดาร จงอยู่ในที่อยู่ ขอสาธุชน
 ทั้งหมดของข้าพเจ้า จงฟังพระวจะอันประเสริฐแห่งพระมุนีพุทธเจ้า
 ท่านผู้เจริญทั้งหลาย เวลาคือเป็นเวลาฟังธรรม
 ท่านผู้เจริญทั้งหลาย เวลาคือเป็นเวลาฟังธรรม
 ท่านผู้เจริญทั้งหลาย เวลาคือเป็นเวลาฟังธรรม

ลงชื่อผู้แปล
 (พระมหาสารภี ศิวรักษ์โกวิท)
ตำแหน่ง

ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์ในวันที่ 26 มีนาคม 2554 ณ วัดเขียนเขต (อารามหลวง)
 ตำบลบึงยี่โถ อำเภอบึงสามพัน จังหวัดปทุมธานี

ข้อมูลที่ให้สัมภาษณ์

คาถาส่งเทวดา

นะโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ
 นะโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ
 นะโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ
 นะโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ

“สิทธิกิจจัง สิทธิกัณตัง สิทธิลาภัง ภะวันตุ เต”

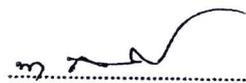
คำแปล

ขอนอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้เป็นพระอรหันต์ ผู้ตรัสรู้แล้วเอง
 โดยชอบ พระองค์นั้น

ขอนอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้เป็นพระอรหันต์ ผู้ตรัสรู้แล้วเอง
 โดยชอบ พระองค์นั้น

ขอนอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้เป็นพระอรหันต์ ผู้ตรัสรู้แล้วเอง
 โดยชอบ พระองค์นั้น

“ขอความสำเร็จกิจ ความสำเร็จสิ่งที่ชอบใจ ความสำเร็จลาภ จงมีแก่ท่าน”

ลงชื่อผู้แปล
 (พรอ.ทว.ศว. สิทธิกัมภิน.)
ตำแหน่ง

ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์ในวันที่ 26 มีนาคม 2554 ณ วัดเขียนเขต (อารามหลวง)
 ตำบลบึงยี่โถ อำเภอัญชบุรี จังหวัดปทุมธานี